

nie rozstrzygnięta przez biskupa Okoniewskiego, odbiła się jednak echem w Rzymie, budząc zaniepokojenie w Kongregacji Seminariów i Studiów, która w maju 1935 r. wysłała do Polski specjalną komisję do zbadania tej i jeszcze innych podobnych sytuacji¹³⁶.

Ksiądz Dominik jako rektor nadal wykładał homiletykę, liturgikę, a po wydaleniu z Polski ks. Tredera w 1920 r. także teologię pastoralną¹³⁷. W wykładach z teologii pastoralnej swoim słuchaczom nakreślał sylwetki wspaniałych duszpasterzy, których stawiał jako przykład i wzór do naśladowania. Zasadniczym trzonem tych zajęć były wskazówki praktyczne, dotyczące konkretnych przypadków z życia kapłana i wspólnoty wiernych¹³⁸.

W diecezji chełmińskiej istniał zwyczaj, że nowo mianowany rektor wchodził do gremium kanoników katedralnych¹³⁹. Zdaje się, że nieco zmodyfikowano tę tradycję w przypadku ks. Dominika, który już jako wicerektor został mianowany 11 lutego 1920 r. kanonikiem Kapituły Katedralnej Chełmińskiej¹⁴⁰.

Nominacja ta świadczy o ogromnym oddaniu i zaangażowaniu pelplińskiego wychowawcy, które ks. biskup Augustyn Rosentreter dostrzegł i docenił poprzez nadanie tej godności. W kapitule ks. Dominik zajął miejsce zmarłego 4 kwietnia 1919 r. ks. Antoniego Kloki¹⁴¹. Instalacja kanoniczna odbyła się 23 kwietnia 1920 r.¹⁴².

¹³⁶ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej MWRiOP), Seminaria i zakłady teologiczne 1920-1939, sygn. 579, s. 132.

¹³⁷ F. Manthey, *Sto lat Seminarium Duchownego...*, s. 191-192.

¹³⁸ ADP, J. Mrówczyński, *Disquisitio super vita...*, s. 78.

¹³⁹ Por. T. Glemma, *Świetlanej pamięci...*, s. 91; F. Manthey, *Sto lat Seminarium Duchownego...*, s. 192; H. Mross, *Słownik biograficzny...*, s. 55.

¹⁴⁰ ADP, Odpisy..., Odpis dekretu biskupa Augustyna Rosentretera z dnia 11 II 1920 r., w którym włącza on ks. Konstantyna Dominika do Kapituły Katedralnej w Pelplinie, b. sygn., zob. aneks nr 3.

¹⁴¹ Ks. Antoni Kloka – ur. 15 X 1840 r. w Podgórzu (pow. Wejherowo) w licznej rodzinie Antoniego i Weroniki z domu Pięczek. Uczył się w szkole miejskiej w Nowem nad Wisłą oraz w Nowym Mieście Lubawskim, gdzie jego stryj ks. Jan Kloka był proboszczem. Po zdaniu egzaminu dojrzałości w chełmińskim gimnazjum studiował w Münster jako stypendysta TPN, a następnie w pelplińskim seminarium. Święcenia kapłańskie przyjął 14 IV 1867 r. Jako wikariusz pracował w Lisewie, Śliwicach, Borzyszkowach, Czersku, Złotowie i Gdańsku w św. Brygidzie. Przez pewien czas zarządzał parafią w Pucku. Przez rok był prokuratorem w seminarium, a następnie proboszczem w Rożentalu. Należał do TNT i do Stowarzyszenia „Straż”. Gdy w 1907 r. został kanonikiem gremialnym, zamieszkał w Pelplinie, gdzie też zmarł 4 IV 1919 r. Zob. H. Mross, *Słownik biograficzny...*, s. 136.

¹⁴² A. Mańkowski, *Pralaci i kanonicy katedralni chełmińscy od założenia kapituły do naszych czasów*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” (dalej RTNT) 33(1926), s. 32.

ROZDZIAŁ III UDZIAŁ W ZARZĄDZIE DIECEZJA

1. Nominacja biskupia

Rozległe tereny diecezji chełmińskiej były nie lada wyzwaniem duszpasterskim dla każdorazowego jej rządcy. W celu zapewnienia wiernym właściwego dostępu do sakramentów konieczne było, ze strony ordynariusza, zadbanie o odpowiednią liczbę kapłanów obsługujących parafie, ale także powoływanie właściwej sobie pomocy w osobie biskupa sufragana, który zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego z 1917 r. pomaga biskupowi diecezjalnemu w rządzeniu diecezją¹. Doskonale zdawał sobie z tego sprawę ks. biskup Stanisław Wojciech Okoniewski, który – po śmierci ks. biskupa Jana Klundra – zdecydował się poprosić Ojca Świętego Piusa XI o sufragana dla swojej diecezji. W prośbie swojej, datowanej na 26 listopada 1927 r., podał Stolicy Apostolskiej trzech kandydatów na ten urząd². Wśród nich wymienił na pierwszym miejscu ks. Konstantyna Do-

¹ Zob. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, wyd. 3, Opole 1957, s. 403, 519, 522.

² Dokument ten znajduje się w aktach Archiwum Świętej Kongregacji Konsystorialnej dołączony do relacji z dochodzenia kanonicznego przed nominacją ks. Konstantyna Dominika na biskupa sufragana chełmińskiego. Relacja przygotowana została przez ks. prałata Carlo Chiarlo, pracownika Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie i przesłana w połowie grudnia 1927 r. wraz z załączonymi opiniami na temat kandydatów i wspomnianą wyżej prośbą biskupa Okoniewskiego do Asesora Świętej Kongregacji Konsystorialnej arcybiskupa Raffaello Carlo Rossiego. Zob. L. Flisikowski, *Biskup Dominik w dokumentach watykańskich*, SP 26(1997), s. 15.

minika, rektora i kanonika katedralnego, następnie ks. Zygmunta Rogalę³, wikariusza generalnego i kanonika katedralnego oraz ks. Bolesława Partykę⁴, ojca duchownego w seminarium⁵. Biskup Okoniewski sam pisał w prośbie do papieża o rektorze seminarium, że jest kapłanem o głębokiej pobożności, niemałej wiedzy, szczególnie w dziedzinie liturgii, doświadczonym społecznikiem i cieszy się wielkim autorytetem wśród duchowieństwa diecezji⁶. W przypadku dochodzenia kanonicznego przed nominacją biskupią Kongregacja Konsystorialna zwraca się o opinie na temat kandydatów do święceń biskupich. W tym przypadku za pośrednictwem Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie rozesłane zostały prośby o opinie na temat trzech wspomnianych kandydatów na sufraganię chełmińską. Popro-

³ Ks. Zygmunt Rogala – ur. 14 X 1879 r. w Kamieniu koło Chojnic w rodzinie lekarza Franciszka i Anny z domu Heese. Kształcił się w *Collegium Marianum*, w gimnazjum chełmińskim i chojnickim. Po maturze wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie. Studia kontynuował na Uniwersytecie Wrocławskim i w Münster. Święcenia kapłańskie przyjął 24 VII 1904 r. w Pelplinie. Pracował pół roku w Czersku, następnie został wikariuszem katedralnym, pełniąc również obowiązki asystenta kancelarii biskupiej oraz prokuratora seminarium. W 1907 r. uzyskał doktorat w Münster. Od 1915 r. był proboszczem w Chełmnie, gdzie – oprócz działalności duszpasterskiej – zasłynął jako oddany społecznik i działacz polityczny. Należał do organizacji oświatowych, był członkiem TNT, prezesem komitetu powiatowego TCL oraz współorganizatorem Powiatowej Rady Ludowej w Chełmnie. Przy jego pomocy założono lokalną gazetę „Nadwiślanin”. Był dziekanem chełmińskim, prałatem domowym, a w 1927 r. został mianowany kanonikiem Kapituły Katedralnej i wikariuszem generalnym. Odznaczony Orderem Polonia Restituta. Zmarł 11 III 1932 r. w Pelplinie. Zob. H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821-1920*, Pelplin 1995, s. 271-272.

⁴ Ks. Bolesław Partyka – ur. 22 III 1886 r. w Miedznie (pow. Świecie) w rodzinie rolnika Franciszka i Marianny z Domachowskich. Kształcił się w *Collegium Marianum* i w gimnazjum chełmińskim. Po zdaniu matury studiował w Seminarium Duchownym w Pelplinie i 2 IV 1911 r. przyjął święcenia kapłańskie. Jako wikariusz pracował w Gdańsku, w Kisielicach, był kapłanem w Domu Sierot w Gdańsku, a w czasie I wojny światowej pełnił obowiązki kapelana wojskowego w garnizonie w Malborku. Po wojnie w latach 1919-1920 był administratorem parafii św. Mikołaja w Grudziądzu, gdzie powrócił na pięć lat (1931-1936) jako proboszcz. W 1920 r. powołano go na stanowisko nauczyciela religii i języków obcych w gimnazjum wejherowskim, skąd przybył do Pelplina, obejmując posadę ojca duchownego w tutejszym seminarium. W 1936 r. mianowany kanonikiem katedralnym podzielił los duchowieństwa miasta biskupiego zamordowany 20 X 1939 r. przez hitlerowców w tczewskich koszarach. Po wojnie ekshumowano jego ciało i pochowano na pelplińskim cmentarzu. Zob. H. Mross, *Słownik biograficzny...*, s. 233.

⁵ Archivio Segreto Vaticano (dalej ASV), Archivi delle Rappresentanze Pontificie, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia, numero 215, pos. 14, f. 407.

⁶ L. Flisikowski, *Biskup Dominik...*, s. 16.

szone o nie ks. prymasa Augustyna Hlonda⁷, ks. biskupa Arkadiusza Lisieckiego – ordynariusza katowickiego⁸ oraz ojca Stanisława Sopucha SJ⁹. Wszyscy trzej opiniodawcy bardzo pochlebnie wyrazili się na temat rektora pelplińskiego seminarium, potwierdzając niejako wspólny głos księży i osób świeckich, które kiedykolwiek i w jakikolwiek sposób miały możliwość zetknąć się z ks. Dominikiem. Jeden z opiniodawców określał go jako człowieka o pięknej duszy, łagodnym charakterze, głębokiej wierze i bardzo pobożnego, oddanego Kościołowi i cieszącego się szacunkiem w diecezji. W swojej opinii podkreślał rzecz bardzo istotną, a mianowicie, że kandydat według niego zrobi dobre wrażenie na mniejszości niemieckiej, gdyż chociaż jest Polakiem, nie ma w nim niezdrowego nacjonalizmu¹⁰. Kolejne dwie opinie dodały do katalogu cech pelplińskiego regensa wielką pokorę, miłosierdzie i wyjątkową gorliwość, z jaką podchodził do powierzanych mu obowiązków¹¹. Wszyscy oni uważali ks. Konstantyna za osobę spełniającą wymogi i posiadającą cechy, które winny charakteryzować dobrego pasterza, biskupa. Pojawiły się sugestie w dwóch opiniach, że jest on najgodniejszym z wymienionych kandydatów, by piastować urząd i godność biskupią¹².

Ponadto, jak w swej relacji podkreśla ks. prałat Chiarlo, ks. Dominik był znany i bardzo ceniony przez nuncjusza apostolskiego w Warszawie arcybiskupa Lorenzo Lauriego, późniejszego kardynała, z którym chełmiński duchowny korespondował. Sam zresztą Carlo Chiarlo znał osobiście ks. Dominika, wiele razy z nim rozmawiał i ten zrobił na nim wrażenie kapłana dobrego i świętego, którego oblicze odzwierciedlało piękno jego duszy, piękno cnót, szczególnie pokory i łagodności, którymi zapewne zdobywał uznanie wszystkich¹³.

⁷ ASV, Archivi delle Rappresentanze Pontificie, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia, numero 215, *List Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie, z 26 XI 1927 r., do ks. arcybiskupa Augusta kardynała Hlonda, Prymasa Polski*, pos. 14, f. 407.

⁸ Tamże, *List Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie, z 26 XI 1927 r., do biskupa Arkadiusza Lisieckiego do o. Stanisława Sopucha SJ*, pos. 14, f. 408.

⁹ Tamże, *List Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie, z 26 XI 1927 r., do o. Stanisława Sopucha SJ*, pos. 14, f. 409.

¹⁰ L. Flisikowski, *Biskup Dominik...*, s. 16.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

14. Nowo konsekrowany biskup
Konstantyn Dominik,
sufragan chełmiński

Ojciec Święty Pius XI swoją decyzję o wyborze i nominacji na sufragana chełmińskiego ks. Konstantyna Dominika przedstawił arcybiskupowi Rafaello Carlo Rossiemu podczas audiencji udzielonej mu 8 stycznia 1928 r. Następnego dnia informacja ta przekazana została ks. prałatowi Chiarlo, a ten miał poinformować o decyzji papieża ks. kanonika Dominika¹⁴. Uczynił to, jak się zdaje, informując jednocześnie ordynariusza diecezji, ks. biskupa Okoniewskiego o decyzji papieża w liście z dnia 14 stycznia 1928 r. Ponadto prosił o potwierdzenie przyjęcia papieskiej nominacji przez ks. Dominika oraz o zachowanie tej informacji do dnia publicznego ogłoszenia¹⁵. Kiedy ordynariusz poinformował ks. kanonika Dominika o wyborze papieża, ten próbował się wymówić od przyjęcia biskupstwa, twierdząc,

że jest niegodny tego urzędu, gdyż jest mało pobożny, mało wykształcony i biedny. Nominację przyjął dopiero wówczas, gdy biskup Okoniewski przekonał go, że jest ona wyrazem woli Ojca Świętego¹⁶.

Sam Dominik wyniesienie do godności biskupiej traktował jako „krzyż, który pragnie ofiarować za nawrócenie grzeszników”¹⁷. W imię posłuszeń-

¹⁴ Tamże.

¹⁵ ASV, Archivi delle Reppresentanze Pontificie, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia, numero 215, *List Nunciatury Apostolskiej w Warszawie, z 14 I 1928 r., do ks. biskupa Stanisława Okoniewskiego informujący o wyborze ks. Dominika na sufragana chełmińskiego*, posizione 14, f. 410.

¹⁶ ADP, J. Mrówczyński, *Culmen. Canonizationis Servi Dei Constantini Dominik Episcopi Auxiliaris Culmensis (1870-1942), Disquisitio super vita et activitate*, Roma 1992, s. 105 (mps) (dalej J. Mrówczyński, *Disquisitio super vita...*).

¹⁷ ADP, Dział akt personalnych i spuścizn, Biskupi, Dominik Konstantyn (układ alfabetyczny), Relacje świadków procesowych, Relacja Anny Pozorskiej, członkini Stowarzyszenia Dzieci Maryi, z 4 X 1962 r., b.sygn.

stwa przyjął nominację i 15 stycznia udzielił pisemnej odpowiedzi¹⁸, którą następnie ks. prałat Chiarlo przesłał telegramem do arcybiskupa Rossiego¹⁹. Ojciec Święty Pius XI 20 stycznia 1928 r. mianował ks. Konstantyna Dominika biskupem tytularnym Atribi i sufraganem biskupa chełmińskiego²⁰. Ówczesny sekretarz stanu Stolicy Świętej, kardynał Pietro Gasparri, prosił ks. prałata Chiarlo o powiadomienie rządu polskiego o decyzji papieża²¹. Natomiast oficjalne ogłoszenie nominacji nastąpiło w piątek 3 lutego na łamach rzymskiego „L'Osservatore Romano”²², a już 7 lutego pojawił się artykuł o tym wydarzeniu na łamach pelplińskiego „Pielgrzyma”²³.

Decyzja Ojca Świętego Piusa XI o wyniesieniu do godności biskupiej ks. Konstantyna Dominika spotkała się z dużym zadowoleniem nie tylko duchowieństwa, ale również wiernych świeckich diecezji chełmińskiej. Świadczą o tym liczne telegramy i życzenia – ponad 500 zachowanych, które zostały nadesłane do biskupa nominata²⁴. Spora ich część stanowi

¹⁸ ASV, Archivi delle Reppresentanze Pontificie, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia, numero 215, *List ks. kanonika Konstantyna Dominika do Nunciatury Apostolskiej w Warszawie, z 15 I 1928 r.*, pos. 14, f. 411.

¹⁹ L. Flisikowski, *Biskup Dominik...*, s. 16.

²⁰ „Urzędowy Orędownik Kościelny dla Diecezji Chełmińskiej” (dalej UOKDCh), 71(1928) nr 4, s. 49-50; zob. aneks nr 4.

²¹ L. Flisikowski, *Biskup Dominik...*, s. 16.

²² ASV, Archivi delle Reppresentanze Pontificie, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia, numero 215, *Telegram ks. prałata Carlo Chiarlo, z dnia 3 II 1928 r., do biskupa Stanisława Okoniewskiego z informacją o oficjalnym ogłoszeniu nominacji ks. Konstantyna Dominika na biskupa sufragana chełmińskiego*, pos. 14, f. 413.

²³ *Nowy Biskup – Sufragan Diecezji Chełmińskiej*, „Pielgrzym” 60(1928) nr 16, s. 1.

²⁴ Zachowane odpisy telegramów i listów gratulacyjnych zgromadził i w Prywatnym Archiwum Rodzinnym przechowywał i zarchiwizował ks. Jan Dominik, bratanek ks. biskupa Konstantyna, nadając równocześnie sygnatury: Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od hierarchii kościelnej (dalej Korespondencja od hierarchii kościelnej), sygn. 4/I/1-51, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od dostojników i osobistości państwowych (dalej Korespondencja od dostojników i osobistości państwowych), sygn. 4/II/1-29, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od organizacji, instytucji i innych wspólnot świeckich i kościelnych (dalej Korespondencja od organizacji, instytucji i innych wspólnot świeckich i kościelnych), sygn. 4/III/1-45, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od duchowieństwa diecezjalnego wymordowanego w obozach koncentracyjnych (dalej Korespondencja od duchowieństwa diecezjalnego wymordowanego w obozach koncentracyjnych), sygn. 4/IV/1-26, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od duchowieństwa wymordowanego na terenie diecezji chełmińskiej (dalej Korespondencja od duchowieństwa wymordowanego na terenie diecezji chełmińskiej), sygn. 4/V/1-63, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna

gratulacje nadesłane od hierarchów Kościoła, m.in. od nuncjusza apostolskiego w Warszawie arcybiskupa Francesco Marmaggię, który nie mogąc być na sakrze, przesłał pozdrowienia i życzenia²⁵, od prymasa Polski Augusta kardynała Hlonda²⁶. Wśród dostojników kościelnych dzielących się radością z wyniesienia ks. Dominika do godności biskupiej byli również: arcybiskup Aleksander kardynał Kakowski – metropolita warszawski²⁷, arcybiskup Edward Ropp – metropolita mohylowski²⁸, arcybiskup Andrzej Aleksander Szeptycki – metropolita lwowski obrządku grekokatolickiego²⁹, arcybiskup Józef Teofil Teodorowicz – ordynariusz metropolita lwowski obrządku ormiańskiego³⁰ i innych dostojników kościelnych³¹. Trzy dni po sakrze, 28 marca, gratulacje poprzedzone przeprosinami za opóźnienie spowodowane nieporozumieniem przesłał księżę arcybiskup Adam Sapieha – metropolita krakowski³². Z wyrazami uznania i gratulacji zwrócili

Dominika z roku 1928 od duchowieństwa, które nie dożyło wojny, względnie ją przeżyło (dalej Korespondencja od duchowieństwa, które nie dożyło wojny, względnie ją przeżyło), sygn. 5/I/1-118, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od osób zakonnych (dalej Korespondencja od osób zakonnych), sygn. 5/II/1-40, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od duchowieństwa pozadiecezjalnego, krajowego (dalej Korespondencja od duchowieństwa pozadiecezjalnego, krajowego), sygn. 5/III/1-33, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od duchownych i świeckich z zagranicy (dalej Korespondencja od duchownych i świeckich z zagranicy), sygn. 5/IV/1-38, b.pag.; Korespondencja do Sługi Bożego Ks. Biskupa Konstantyna Dominika z roku 1928 od świeckich z Pomorza i reszty kraju (dalej: Korespondencja od świeckich z Pomorza i reszty kraju), sygn. 5/V/1-74, b.pag. (kserokopie tych odpisów i fotografie cyfrowe oryginałów są w posiadaniu autora).

²⁵ Prywatne Archiwum Rodzinne X. Jana F. Dominika (dalej PARD), Korespondencja od hierarchii kościelnej, *List od ks. arcybiskupa Francesco Marmaggię, Nuncjusza Apostolskiego w Polsce, z dnia 21 III 1928 r.*, sygn. 4/I/2 i 3, b.pag.

²⁶ Tamże, *List gratulacyjny od ks. arcybiskupa Augustyna kardynała Hlonda, Prymasa Polski, z dnia 15 II 1928 r.*, sygn. 4/I/4, b.pag.

²⁷ Tamże, *List gratulacyjny od ks. arcybiskupa Aleksandra kardynała Kakowskiego, metropolity warszawskiego, z dnia 21 III 1928 r.*, sygn. 4/I/15, b.pag.

²⁸ Tamże, *Telegram gratulacyjny od ks. arcybiskupa Edwarda Roppa, metropolity mohylewskiego, z dnia 5 II 1928 r.*, sygn. 4/I/17, b.pag.

²⁹ Tamże, *List gratulacyjny od ks. arcybiskupa Andrzeja Aleksandra Szeptyckiego, metropolity lwowskiego obrządku grekokatolickiego, z dnia 20 III 1928 r.*, sygn. 4/I/46, b.pag.

³⁰ Tamże, *Telegram gratulacyjny od ks. arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza, ordynariusza, metropolity lwowskiego obrządku ormiańskiego, z dnia 26 III 1928 r.*, sygn. 4/I/49, b.pag.

³¹ Tamże, sygn. 4/I/2-51, b.pag.

³² Tamże, *List gratulacyjny od ks. arcybiskupa Adama Sapiehy, metropolity krakowskiego, z dnia 28 III 1928 r.*, sygn. 4/I/40, b.pag.

się także przedstawiciele instytucji państwowych. W tym gronie znaleźli się m.in.: posłowie na sejm Jan Kwiatkowski i Piotr Sturmowski oraz członek senatu dr Paweł Ossowski³³, wicemarszałek sejmiku wojewódzkiego Lucjan Prądyński³⁴, starosta krajowy pomorski Józef Wybicki³⁵, starości powiatów tczewskiego³⁶, morskiego³⁷, sępoleńskiego³⁸, burmistrzowie Chełmna³⁹, Wejherowa⁴⁰, prezydent Grudziądz⁴¹, a także inni urzędnicy i działacze pomorscy⁴². Zachowała się też spora liczba listów z wyrazami uznania od księży diecezji chełmińskiej – jego szkolnych przyjaciół lub tych, którzy poznali biskupa nominata w czasie swojej edukacji gimnazjalnej lub seminaryjnej⁴³. W wielu z nich, oprócz serdecznych słów gratulacji i uznania, pojawiały się bardzo często osobiste refleksje, zwłaszcza wychowanków ks. Dominika, podkreślające wielką radość, jaką przyniosła im ta nominacja. Pisze jeden z nich – ks. Marcin Kownacki: „Patrząc w duchu na całe stopy życzeń, które na pewno nadeszły jako szczery wyraz radości, szczęścia, ale przede wszystkim szczególnej łaski Bożej za ten już dawno od wszystkich upragniony, powiem więcej – wymodlony – wybór Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Sufragana, chcę i ja dopiero dzisiaj ten wielki

³³ PARD, Korespondencja od dostojników i osobistości państwowych, *Telegram gratulacyjny od posłów na sejm RP Jana Kwiatkowskiego i Piotra Sturmowskiego oraz senatora dra Pawła Ossowskiego, z dnia 25 III 1928 r.*, sygn. 4/II/12, b.pag.

³⁴ Tamże, *List gratulacyjny od Wicemarszałka Sejmiku Wojewódzkiego Lucjana Prądyńskiego, z dnia 7 II 1928 r.*, sygn. 4/II/24, b.pag.

³⁵ Tamże, *Telegram gratulacyjny od Starosty Krajowego Pomorskiego [Józefa] Wybickiego, z dnia 7 II 1928 r.*, sygn. 4/II/2, b.pag.

³⁶ Tamże, *List gratulacyjny od Starosty Powiatu Tczewskiego Dytkiewicza, z dnia 6 II 1928 r.*, sygn. 4/II/9, b.pag.

³⁷ Tamże, *Telegram gratulacyjny od Starosty Powiatu Morskiego [Bolesława] Lipskiego, z dnia 25 III 1928 r.*, sygn. 4/II/8, b.pag.

³⁸ Tamże, *Telegram gratulacyjny od Starosty Powiatu Sępoleńskiego [Jana Aleksandra] Ormassa, z dnia 28 II 1928 r.*, sygn. 4/II/11, b.pag.

³⁹ Tamże, *List gratulacyjny od Burmistrza Miasta Chełmna [Stanisława] Zawackiego, z dnia 7 II 1928 r.*, sygn. 4/II/6, b.pag.

⁴⁰ Tamże, *List gratulacyjny od Burmistrza Miasta Wejherowa Władysława Mruczyńskiego, z dnia 29 II 1928 r.*, sygn. 4/II/7, b.pag.

⁴¹ Tamże, *Telegram gratulacyjny od Prezydenta Miasta Grudziądz Józefa Włodka, z dnia 4 II 1928 r.*, sygn. 4/II/4, b.pag.

⁴² Zob. tamże, sygn. 4/II/2-29, b.pag.

⁴³ Zob. PARD, Korespondencja od duchowieństwa diecezjalnego wymordowanego w obozach koncentracyjnych, sygn. 4/IV/1-26, b.pag.; Korespondencja od duchowieństwa wymordowanego na terenie diecezji chełmińskiej, sygn. 4/V/1-63, b.pag.; Korespondencja od duchowieństwa, które nie dożyło wojny, względnie ją przeżyło, sygn. 5/I/1-118, b.pag.

szereg szczęśliwych gratulantów zakończyć, nie może dlatego, że mniej odczuwam serdeczności i wdzięczności od pierwszego, który się zbliżył z życzeniami, nie, broń Boże, bo na pierwszą wiadomość o wyborze, przyznam się, po chwili zaniemówienia od wzruszenia, podziękowałem Bogu pacierzem, jakim? Bogu wiadomo, lecz wstałem z uczuciem wielkiego zadowolenia i szczęścia za spełniony obowiązek wobec naszego – nie – mojego – ukochanego Wychowawcy, Przełożonego, Przyjaciela, a dziś Najprzewielebniejszego Ks. Biskupa i przeleciała mi myśl: jedź, leć, uściskaj i powinszuj, lecz to wszystko miało zastąpić jak niegdyś przyrzeczone, dotrzymane i nadal serdeczne memento, w każdej Mszy św. Powiniennem być dyskretniejszy, lecz proszę serdecznie mi wybaczyć, te słowa dyktują mi przywiązanie, łączność i te szczęśliwe uczucia (...)”⁴⁴. Wyrazy radości z nominacji przesyłało także duchowieństwo spoza diecezji chełmińskiej, a także przebywające poza granicami kraju. Nie mogło zabraknąć ciepłych słów powinszowań ze strony osób zakonnych, z którymi był związany biskup nominat z tytułu dawnych pragnień wstąpienia do jednego z nich, ale także przez wcześniejszą pracę kapelana sióstr miłosierdzia w Chełmnie. I tak, w gronie gratulujących natrafiamy na przedstawicieli: Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego à Paulo z Chełmna, Warszawy, Bydgoszczy, Krakowa i Tarnowa⁴⁵; Towarzystwa Jezusowego z Poznania, Warszawy, Golinina i Karniewa⁴⁶, ojców redemptorystów z Mościsk i Tuchowa⁴⁷; księży werbistów z Górnej Grupy⁴⁸; księży pallotynów z Warszawy⁴⁹ oraz przedstawicielki Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo z Chełmna, Bysławia, Środy, Wągrowca, Królewskiej Huty i Poznania⁵⁰; Zgromadzenia Sióstr Felicjanek z Łasina, Krościenka Niższego i Sokala⁵¹; sióstr elżbietanek z Warszawy i Torunia⁵²; Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej z Poznania, Pniewitego i Topolna⁵³; sióstr benedyktynek

⁴⁴ PARD, Korespondencja od duchowieństwa diecezjalnego wymordowanego w obozach koncentracyjnych, *List gratulacyjny od ks. Marcina Kownackiego, kuratusa w Lipnicy, z dnia 25 II 1928 r.*, sygn. 4/IV/5, b.pag.

⁴⁵ PARD, Korespondencja od osób zakonnych, sygn. 5/II/1-6, b.pag.

⁴⁶ Tamże, sygn. 5/II/7-11 i 15, b.pag.

⁴⁷ Tamże, sygn. 5/II/12-14, b.pag.

⁴⁸ Tamże, sygn. 5/II/16, b.pag.

⁴⁹ Tamże, sygn. 5/II/17, b.pag.

⁵⁰ Tamże, sygn. 5/II/18-24, b.pag.

⁵¹ Tamże, sygn. 5/II/25-27, b.pag.

⁵² Tamże, sygn. 5/II/28 i 29, b.pag.

⁵³ Tamże, sygn. 5/II/30-32, b.pag.

ze Staniątek⁵⁴; Zgromadzenia Sióstr Rodziny Maryi z Maciejowic i Bydgoszczy⁵⁵; sióstr dominikanek ze Skarszew⁵⁶; Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Przemienienia Pańskiego z Poznania⁵⁷; Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek od Pokuty i Miłości Chrześcijańskiej z Chojnic⁵⁸. Uznanie dla chełmińskiego kapłana wyniesionego do godności biskupiej przekraczało granice nakreślone przynależnością diecezjalną, o czym świadczą przesłane życzenia od wspólnoty Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Poznaniu⁵⁹ oraz Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Gnieźnie⁶⁰. W wyrażaniu radości i życzeń nie zawiedli biskupa nominata także mieszkańcy Chełmna, w których pamięci na stałe pozostał pokorny kapelan sióstr, troskliwy prefekt gimnazjum i ojcowski dyrektor konwiktu *Collegium Albertinum*⁶¹.

Na dzień konsekracji wybrano 25 marca 1928 r.⁶², uroczystość Zwiastowania NMP, w którym to dniu przypadała również 31. rocznica święceń kapłańskich biskupa nominata. W związku ze zbliżającą się uroczystością, w Pelplinie zawiązał się Komitet Uroczystościowy. Jednym z jego zadań było przygotowanie pamiątkowej księgi z życzeniami i gratulacjami dla nowego hierarchy. Wpisać się do pamiątkowego dzieła można było w księgarni „Pielgrzym”, w bazarze Knasta, u panów: Radajewskiego, Zawadzkiego, Prusaka, Anczykowskiego, Benkego, Malewskiego, Śliżewskiego, w firmie „Zgoda” i u pani Głowackiej⁶³. Prace komitetu i pozostałych mieszkańców Pelplina nasiliły się znacząco w przeddzień oczekiwanej uroczystości. Domy przybierano zielenią i chorągiewkami, wywieszano flagi w pa-pieskich, biskupich i narodowych barwach, wznoszono także powitalne bramy⁶⁴.

⁵⁴ Tamże, sygn. 5/II/33 i 34, b.pag.

⁵⁵ Tamże, sygn. 5/II/135 i 36, b.pag.

⁵⁶ Tamże, sygn. 5/II/37, b.pag.

⁵⁷ Tamże, sygn. 5/II/38, b.pag.

⁵⁸ Tamże, sygn. 5/II/39 i 40, b.pag.

⁵⁹ PARD, Korespondencja od organizacji, instytucji i innych wspólnot świeckich i kościelnych, sygn. 4/III/1, b.pag.

⁶⁰ Tamże, sygn. 4/III/2, b.pag.

⁶¹ PARD, Korespondencja od świeckich z Pomorza i reszty kraju, sygn. 5/V/2-8, 15, b.pag.

⁶² ASV, Archivi delle Reppresentanze Pontificie, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia, numero 215, *List ks. biskupa nominata Konstancyja Dominika, z dnia 16 III 1928 r., do ks. arcybiskupa Francesco Marmaggięgo, Nuncjusza Apostolskiego w Warszawie*, pos. 14, f. 418; „Pielgrzym” 60(1928) nr 32, s. 2; zob. aneks nr 4.

⁶³ „Pielgrzym” 60(1928) nr 33, s. 4.

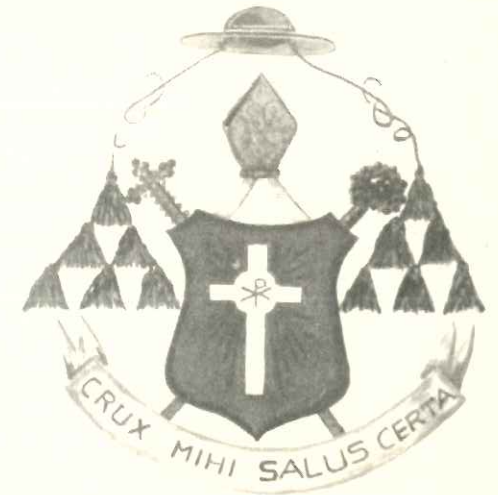
⁶⁴ „Pielgrzym” 60(1928) nr 37, s. 5.

W dzień konsekracji, w niedzielę 25 marca 1928 r., około godziny dziewiętej zaczęły się gromadzić na pelplińskim rynku liczne organizacje miejscowe i przybyłe z terenu diecezji. Następnie wyruszyły one w kierunku katedry⁶⁵, by tam ustawić się w długi szpaler, oczekujący przybycia biskupa nominata w towarzystwie miejscowego ordynariusza – biskupa Stanisława Wojciecha Okoniewskiego, który był głównym konsekratorem – oraz zaproszonych współkonsekratorów: biskupa Władysława Pawła Krynickiego, ordynariusza wrocławskiego i biskupa Karola Radońskiego, sufragana poznańskiego⁶⁶. U wejścia do katedry na dostojników czekało już grono przedstawicieli duchowieństwa chełmińskiego tak z samej stolicy biskupiej, jak i z terenu diecezji. Wewnątrz nawy boczne wypełnione po brzegi przybyłymi gośćmi z zazdrością spoglądały na nawę główną dostojnie w swej przestronności oczekującą na ingres swego gospodarza i jego sufragana wraz z dostojnymi hierarchami oraz na poczty sztandarowe, które jak ogromna fala miały za chwilę przelać się po jej posadzce, wspominającej cysterskie czasy.

⁶⁵ Przed katedrą zgromadziły się następujące ugrupowania: z **Pelplina**: Towarzystwo Śpiewacze św. Cecylii, Towarzystwo Ludowe, Towarzystwo Czeladzi, Straż Pożarna, Stowarzyszenie Młodzieży, Wojacy, Stowarzyszenie „Sokół”, Bractwo Kurkowe, Pocztownicy, Stowarzyszenie Dzieci Maryi, Towarzystwo Polek, Ziemianki, Szkoła Ludowa i Wydziałowa; z **Tczewa**: Towarzystwo Czeladzi, Katolickich Robotników, Młodzież Męska i Żeńska, Pocztownicy, Stowarzyszenie „Sokół”, Stowarzyszenie „Dzieci Maryi”, Towarzystwo Ludowe, Bractwo Matek, Bractwo św. Józefa; ze **Starogardu**: Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”, Młodzież Męska i Żeńska, Towarzystwo Czeladzi, Wojacy, Towarzystwo Ludowe, Kolejarze, Zjednoczenie Zawodowe, Towarzystwo Sanitarne, Róże Różańcowe, III Zakon; z **Gniewa**: Stowarzyszenie Młodzieży, z **Subków**: Stowarzyszenie Młodzieży i Wojaków; z **Lignów**: Towarzystwo Ludowe; z **Kocborowa**: Towarzystwo Wojaków; z **Nowej Cerkwi**: Stowarzyszenie Młodzieży; z Walichnow: Stowarzyszenie Młodzieży; z **Bobowa**: Stowarzyszenie Młodzieży i Wojaków; ze **Skórcza**: Towarzystwo Wojaków; z **Grabowa**: Towarzystwo Wojaków; z **Barłożna**: Towarzystwo Młodzieży i Wojaków; z **Janowa**: Towarzystwo Młodzieży; z **Piaszczna**: Towarzystwo Młodzieży; z **Dzierżążna**: Towarzystwo Młodzieży Męskiej i Żeńskiej; z **Królówlasu**: Towarzystwo Wojaków; z **Osia**: Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia”, Towarzystwo Młodzieży, Straż Pożarna, Towarzystwo Wojaków, Zjednoczenie Zawodowe, Stowarzyszenie „Sokół”; z **Rywałdu**: Towarzystwo Wojaków; z **Rogóżna Pomorskiego**: Towarzystwo Wojaków; z **Wejherowa**: Towarzystwo Młodzieży, Towarzystwo śpiewacze św. Cecylii, Związek Inwalidów Wojennych, Towarzystwo Katolickich Robotników, Stowarzyszenie „Sokół”, Harcerze, Sodalicia Mariańska. Razem przed katedrą powiewało 59 sztandarów i w radosne tony uderzały trzy orkiestry: Towarzystwa Wojaków z Pelplina, Towarzystwa Młodzieży z Subków i Towarzystwa Młodzieży z Nowej Cerkwi. Zob. „Pielgrzym” 60(1928) nr 37, s. 5.

⁶⁶ „Pielgrzym” 60(1928) nr 32, s. 2.

Po cichej modlitwie przed Najświętszym Sakramentem i przygotowaniu do Mszy św. rozpoczęła się uroczysta liturgia. W wygłoszonej homilii biskup ordynariusz wypuścił słowa zawołania biskupiego ks. Dominika „Crux mihi salus certa”. Stwierdził, że oddają one całą istotę duchowości ks. Konstantyna, który oprócz zawołania umieścił także znak krzyża z wpisanym weń chrystogramem w swoim biskupim herbie.

15. Herb i zawołanie biskupa Konstantyna Dominika

W końcowym przemówieniu nowo konsekrowany biskup podziękował wszystkim za obecność i udział w uroczystości. Przypomnił także o dniu swoich święceń kapłańskich, które przyjął również w dniu Zwiastowania Pańskiego w 1897 r. oraz zwrócił się do zebranych z prośbą o modlitwę w jego intencji⁶⁷. Po błogosławieństwie odjechał wzdłuż ustawionego szpaleru do budynku seminarium, gdzie przyjął życzenia od swoich bliskich i przyjaciół oraz licznie przybyłych organizacji kościelnych i świeckich⁶⁸. Kolejnym punktem programu tego dnia był obiad w pałacu biskupa ordynariusza z udziałem konsekratorów: biskupa Władysława Pawła Krynickiego z Wrocławka, biskupa Karola Mieczysława Radońskiego, sufragana z Poznania, rodziny biskupa Dominika oraz dostojników duchownych i świeckich⁶⁹.

Tego samego dnia wieczorem, raz jeszcze, zebrały się miejscowe towarzystwa, by udać się w pochodzie z rynku pod okna mieszkania biskupa Dominika i tam przez pieśni i przemowy wyrazić swoją radość z jego wyniesienia. Przemowy wygłosili miejscowy proboszcz ks. Wacław Lewandowski⁷⁰ i sołtys Pelplina Redzimski. Na koniec przemówił biskup Dominik,

⁶⁷ H. Zieliński, *Biskup Konstantyn Dominik (1870-1942) sufragan chełmiński*, Lublin 1986 (kserokopia maszynopisu w zbiorach autora), s. 50-51.

⁶⁸ „Pielgrzym” 60(1928) nr 37, s. 5.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Zob. Rozdział II, przypis 89.

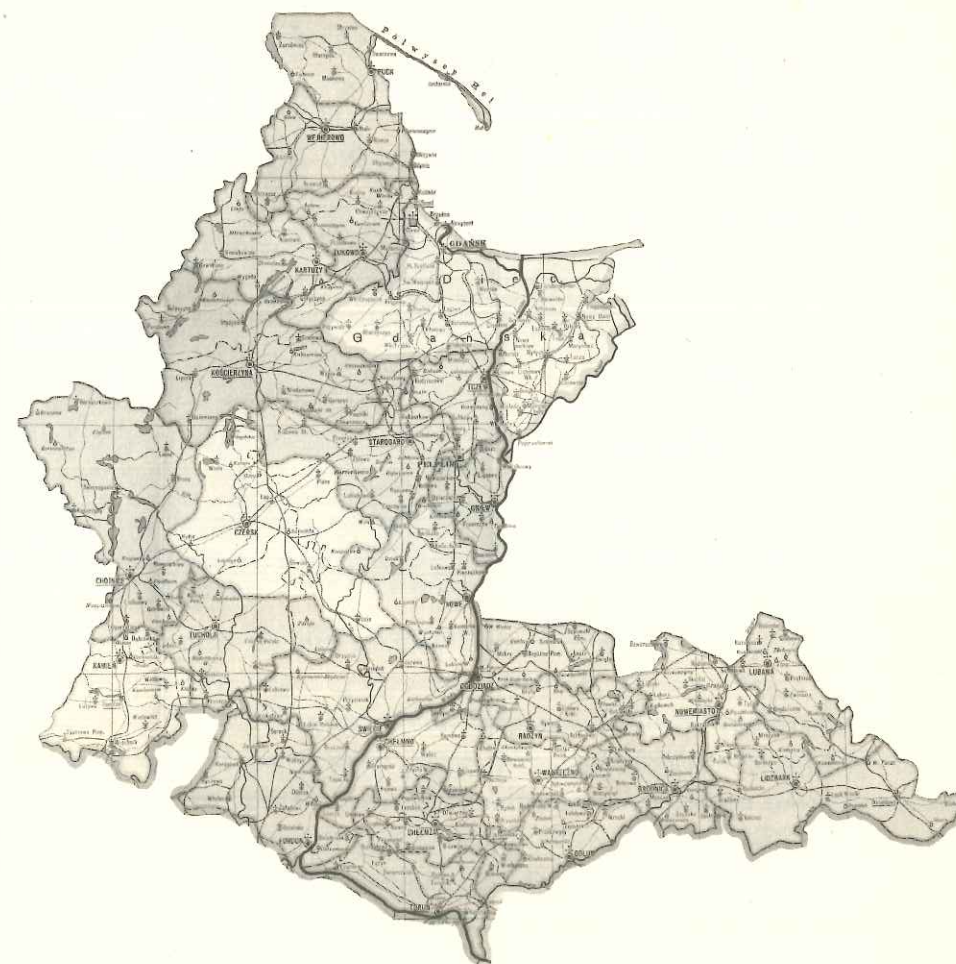
16. Kanonia biskupa Konstantyna Dominika

w pokorze umniejszając wypowiedane o nim pochwały, „wyrażając jedynie swoją radość, że te wszystkie przejawy hołdu i przywiązania są wyrazem przywiązania do Kościoła katolickiego, wszystko zaś – na większą chwałę Bożą”. Po okrzyku na cześć Ojca Świętego i Prezydenta Rzeczypospolitej, wzniesionym przez biskupa, wierni udali się przed katedrę, by pod figurą Matki Boskiej odśpiewać *Wszystkie nasze dzienne sprawy* i powrócić do swoich domów⁷¹.

2. Czynności pontyfikalne

Biskup Dominik, przyjmując nominację na sufragana chełmińskiego, był pełen wątpliwości, czy podoła nowym obowiązkom bezpośredniego współpracownika rządcy diecezji. Zapewne zdawał sobie sprawę z tego, że biskup Okoniewski, jako przybyły spoza diecezji chełmińskiej, będzie pokładał w nim ogromne nadzieje, ponieważ ten lepiej zna wiernych i duchowieństwo chełmińskie. Prawdą zaś było, że Dominik jako wicerektor, ojciec duchowny i rektor seminarium doskonale poznał i dał się poznać kapłanom, zwłaszcza swoim wychowankom, jako troskliwy i dobry ojciec, czym zaskarbił sobie ich szacunek i oddanie. Co niewątpliwie w wielu sytuacjach ułatwiało mu wypełnianie pasterskich obowiązków.

⁷¹ „Pielgrzym” 60(1928) nr 37, s. 5.

Terytorium diecezji chełmińskiej
w okresie posługi ks. bp. Konstantyna Dominika

Biskup Dominik, mimo nowych obowiązków wynikających z przyjęcia święceń biskupich, nadal pozostał rektorem seminarium, piastując ten urząd do 1932 r. Wówczas przeprowadził się z mieszkania w gmachu seminarium do kanonii.

Jednym z obowiązków biskupa sufragana była pomoc rządcy diecezji w przeprowadzaniu wizytacji duszpasterskich na terenie podległych jego trosce parafii. Trzeba wspomnieć, że diecezja chełmińska w tym czasie liczyła 26 dekanatów z 289 parafiami, w których z posługi duszpasterskiej korzystało niespełna 860 tysięcy katolików pochodzenia polskiego i 21,5 ty-

siąca pochodzenia niemieckiego⁷². Każdy proboszcz jeszcze przed wizytacją zobowiązany był do przygotowania sprawozdania ze stanu parafii. Pomocą dla duszpasterza w przygotowaniu takiego sprawozdania był kwestionariusz zawierający zestaw zagadnień dotyczących funkcjonowania parafii, który znajdował się w Statutach Synodu Diecezji Chełmińskiej z 1928 r. I tak, w przekazywanym biskupowi w czasie wizytacji zestawieniu winny się znaleźć informacje dotyczące duchowieństwa pracującego i przebywającego w parafii, kościołów i kaplic, odprawianych nabożeństw i sprawowanych sakramentów, kazań i katechizacji, spraw szkolnych, działających na terenie placówki duszpasterskiej bractw i towarzystw, stanu moralnego wiernych, służb kościelnych oraz administracji parafii⁷³.

Sam wizytujący biskup, co przypominały statuty synodalne, powinien przeprowadzać wizytację ściśle według przepisów podanych w *Rytuale*. Badaniu podlegał kościół i jego wyposażenie, budynki parafialne, cmentarze, grunty, o ile parafia takie posiadała, i ruchomy majątek kościelny oraz sprawy związane z finansami parafii⁷⁴.

Ponadto w czasie wizytacji jakiegoś dekanatu jego dziekan przekazywał wizytatorowi sprawozdanie, które ten pierwszy przygotował na podstawie kwestionariusza zawartego w statutach diecezjalnych⁷⁵.

Pierwszą placówką duszpasterską, którą zwizytował biskup Dominik, była parafia pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Kleszczewie (dekanat kościerski). Wizytacja tej placówki odbyła się w dniach 8-9 lipca 1928 r.⁷⁶. Tego samego miesiąca sufragan chełmiński odwiedził jeszcze parafię pod wezwaniem św. Apostołów Piotra i Pawła w Pogódkach (dekanat kościerski)⁷⁷ oraz parafię św. Mikołaja w Wielu. Tę ostatnią zwizytował w dniach od 23 do 25 lipca 1928 r.⁷⁸. Zgodnie z ówczesnym zwyczajem witano bi-

⁷² *Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 772-781.

⁷³ *Statuta Synodi Dioecesis Culmensis Pelplini ab Illmo ac Revmo D. Episcopo Stanislao W. Okoniewski. Habita A.D. 1928 diebus 27, 28, 29 decembris*, Pelplini 1929, s. 106-112.

⁷⁴ Tamże, s. 100-105.

⁷⁵ Tamże, s. 113-114.

⁷⁶ APPB, Korespondencja z lat 1891-1942, *Odpis listu ks. biskupa Konstantyna Dominika do Marty Średzińskiej z Chełmna, z dnia 29 VII 1928 r.*, sygn. Plc XIV, 8, s. 8; UOKDCh 71(1928) nr 5, s. 62; *Diecezja Chełmińska...*, s. 388.

⁷⁷ APPB, Korespondencja z lat 1891-1942, *Odpis listu ks. biskupa Konstantyna Dominika do Marty Średzińskiej z Chełmna, z dnia 29 VII 1928 r.*, sygn. Plc XIV, 8, s. 8; UOKDCh 71(1928) nr 5, s. 62; *Diecezja Chełmińska...*, s. 399.

⁷⁸ „Pielgrzym” 60(1928) nr 91, s. 4.

17. Rozpoczęcie wizytacji w Wielu 23 lipca 1928 r.

skupa przy kapliczce lub krzyżu przydrożnym, znajdującym się przed wioską parafialną. Taka sytuacja miała miejsce w przypadku wizytacji parafii wielewskiej. Na granicy parafii na biskupa czekała już grupa cyklistów z odświętnie udekorowanymi rowerami. Przy figurze Matki Boskiej, usytuowanej przy drodze do Karsina, zgromadziły się towarzystwa i organizacje kościelne i świeckie z reprezentacją gminy i ks. proboszczem Józefem Wryczą na czele.

Tu nastąpiły pierwsze powitania przez przedstawicielkę dzieci i wójta gminy, po czym procesjonalnie udano się do świątyni. Wkraczającego doń biskupa Dominika powitały słowa pieśni *Ecce sacerdos magnus*. Po odmówieniu przepisanych modlitw, słowa powitania wypowiedział ks. proboszcz. Następnym punktem było krótkie podziękowanie ks. biskupa i udzielenie przez niego błogosławieństwa, po którym nastąpiła procesja za zmarłych i błogosławieństwo zgromadzonych Najświętszym Sakramentem. Po odpoczynku biskup udzielił sakramentu bierzmowania około 1000 osobom i przyjął, siedząc na specjalnie przygotowanym miejscu przed plebanią, defilujące miejscowe towarzystwa. Drugi dzień wizytacji rozpoczął biskup Dominik od Mszy św. i kontynuował udzielanie sakramentu bierzmowania. Kolejnym etapem jego odwiedzin była wizytacja szkół, po której udał się

w procesji do nowo ufundowanej figury św. Józefa, którą poświęcił. W słowie, które skierował przy tej okazji do wiernych, zachęcał gorąco do praktyki nabożeństwa do św. Józefa, patrona dobrej śmierci. Po południu udał się na leśne ścieżki, prowadzące do poszczególnych stacji wielewskiej kalwarii, nie tłumiąc słów zachwyty, jaki wówczas mu towarzyszył. Około godziny 16.00 do parafii przybył ks. biskup ordynariusz, który również serdecznie powitany udał się wraz ze swoim sufraganiem do Dąbrowy, miejscowości leżącej w granicach parafii. Następnego dnia po odprawieniu Mszy św. księża biskupi udali się do Wdzydz w celu rozeznania możliwości powstania tam odrębnej placówki duszpasterskiej. O godzinie 16.00 odbyło się spotkanie pożegnalne, kończące wizytację pasterską⁷⁹.

Na podstawie informacji zawartych w diecezjalnym miesięczniku UOKDCh, „Pielgrzymie” i zachowanej korespondencji udało się odtworzyć program wizytacji duszpasterskich przeprowadzonych przez biskupa Dominika. O pierwszych jego wizytacjach wspomniano już wcześniej. Odbył je w zastępstwie biskupa Okoniewskiego w parafiach Kleszczewo, Pogódki i Wiele.

Tabela nr 2.
Wizytacje duszpasterskie biskupa Konstantyna Dominika

Termin wizytacji	Dekanat	Parafia
8-9 lipca 1928 r.	kościerski (w zastępstwie ks. biskupa Okoniewskiego)	Kleszczewo
9-10 lipca 1928 r.	- -	Pogódki
23-25 lipca 1928 r.	czerski	Wiele
1-2 sierpnia 1931 r.	kartuski	Brodnica
2-3 sierpnia 1931 r.	- -	Goręczyno
3-4 sierpnia 1931 r.	- -	Szymbark
4-5 sierpnia 1931 r.	- -	Kiełpino
5-7 sierpnia 1931 r.	- -	Kartuzy
7-9 sierpnia 1931 r.	- -	Chmielno

⁷⁹ „Pielgrzym” 60(1928) nr 91, s. 4-5.

9-10 sierpnia 1931 r.	- -	Wygoda
10-11 sierpnia 1931 r.	- -	Gowidlino
11-13 sierpnia 1931 r.	- -	Sierakowice
13-14 sierpnia 1931 r.	- -	Linia
14-15 sierpnia 1931 r.	- -	Sianowo
1-2 września 1931 r.	kościerski	Kleszczewo
2-3 września 1931 r.	- -	Pogódki
3-4 września 1931 r.	- -	Polaszki
4-5 września 1931 r.	- -	Garczyn
5-6 września 1931 r.	- -	Niedamowo
6-8 września 1931 r.	- -	Kościierzyna
8-9 września 1931 r.	- -	Dziemiany
9-11 września 1931 r.	- -	Lipusz
11-12 września 1931 r.	- -	Parchowo
12-13 września 1931 r.	- -	Sulęczyno
13-14 września 1931 r.	- -	Mściszewice
14-16 września 1931 r.	- -	Stężycza
16-18 września 1931 r.	- -	Grabowo z Rekownicą
18-19 września 1931 r.	- -	Wysin
19-20 września 1931 r.	- -	Szczodrowo
1-3 października 1932 r.	golubski	Zieleń
3-5 października 1932 r.	- -	Srebniki
5-8 października 1932 r.	- -	Kowalewo
8-10 października 1932 r.	- -	Chelmonie
10-14 października 1932 r.	- -	Golub
14-16 października 1932 r.	- -	Ostrowite
16-18 października 1932 r.	- -	Pluskowęsy
18-20 października 1932 r.	- -	Lipnica

20-22 października 1932 r.	- -	Radowiska
22-24 października 1932 r.	- -	Kurkocin
24-26 października 1932 r.	- -	Łobdowo
26-28 października 1932 r.	- -	Wrocki
6-7 maja 1933 r.	lidzbarski i pomezkański	Białuty
7-8 maja 1933 r.	- -	Howo
8-10 maja 1933 r.	- -	Działdowo
10-12 maja 1933 r.	- -	Wielki Łęck i Przelęk
12-15 maja 1933 r.	- -	Lidzbark, Wlewsk, Wąpiersk
15-16 maja 1933 r.	- -	Kielpiny
16-17 maja 1933 r.	- -	Mroczo
17-18 maja 1933 r.	- -	Boleszyn
18-19 maja 1933 r.	- -	Radoszki
19-20 maja 1933 r.	- -	Grążawy
20-22 maja 1933 r.	- -	Górzno
16-17 czerwca 1933 r.	brodnicki	Jastrzębie
17-18 czerwca 1933 r.	- -	Szczuka
18-19 czerwca 1933 r.	- -	Gorzenica
19-20 czerwca 1933 r.	- -	Cielęta i Świerczyny
20-21 czerwca 1933 r.	- -	Mszano
21-24 czerwca 1933 r.	- -	Brodnica
24-25 czerwca 1933 r.	- -	Żmijewo
25-26 czerwca 1933 r.	- -	Pokrzydowo
26-27 czerwca 1933 r.	- -	Górale
1-3 lipca 1933 r.	- -	Lembarg
3-4 lipca 1933 r.	- -	Kruszyny
4-5 lipca 1933 r.	- -	Brudzawy
5-6 lipca 1933 r.	- -	Bobrowo
6-7 lipca 1933 r.	- -	Sumowo

7-8 lipca 1933 r.	- -	Nieżywiec
8-9 lipca 1933 r.	- -	Osieczek
15-16 lipca 1933 r.	czerski	Wda
16-18 lipca 1933 r.	- -	Osie
18-20 lipca 1933 r.	- -	Śliwice
20-21 lipca 1933 r.	- -	Osieczno
21-22 lipca 1933 r.	- -	Szlachta
22-23 lipca 1933 r.	- -	Piece
23-24 lipca 1933 r.	- -	Łąg
24-26 lipca 1933 r.	- -	Czersk
26-28 lipca 1933 r.	- -	Odry
28-29 lipca 1933 r.	- -	Karsin
29-31 lipca 1933 r.	- -	Wiele
1-2 sierpnia 1933 r.	- -	Rytel
2-3 sierpnia 1933 r.	- -	Legbąd
październik 1933 r.	fordoński (w zastępstwie ks. biskupa Okoniewskiego)	Fordon
- -	- -	Boluminek
- -	- -	Osielsko
- -	- -	Żołędowo
- -	- -	Dobrcz i Włóki
- -	- -	Wudzyn
16-17 października 1933 r.	- -	Serock
17-19 października 1933 r.	- -	Koronowo
październik	- -	Wtelno
-----	- -	Byszewo
10-12 maja 1934 r.	tucholski	Raciąż
12-15 maja 1934 r.	- -	Tuchola
15-17 maja 1934 r.	- -	Jeleńcz

17-19 maja 1934 r.	- -	Mędromierz
19-21 maja 1934 r.	- -	Gostycyn
21-23 maja 1934 r.	- -	Pruszcz
23-25 maja 1934 r.	- -	Bysław
25-27 maja 1934 r.	- -	Cekcyn
27-28 maja 1934 r.	- -	Zdroje
28-30 maja 1934 r.	- -	Lniano
16-18 czerwca 1934 r.	nowski	Pieniążkowo
18-21 czerwca 1934 r.	- -	Nowe
21-22 czerwca 1934 r.	- -	Górna Grupa
22-23 czerwca 1934 r.	- -	Lubień Wielki
23-25 czerwca 1934 r.	- -	Bzowo
25-27 czerwca 1934 r.	- -	Komórsk Wielki
1-3 lipca 1934 r.	- -	Warlubie
3-5 lipca 1934 r.	- -	Płochocin
5-7 lipca 1934 r.	- -	Lipinki
7-9 lipca 1934 r.	- -	Lalkowy
9-10 lipca 1934 r.	- -	Kościelna Jania
11-13 lipca 1934 r.	- -	Barłożno
13-15 lipca 1934 r.	- -	Grabowo
15-17 lipca 1934 r.	- -	Skórcz
17-19 lipca 1934 r.	- -	Osiek
19-20 lipca 1934 r.	- -	Kasparus
1-3 sierpnia 1934 r.	świecki	Niewieścín
3-5 sierpnia 1934 r.	- -	Pruszcz
5-7 sierpnia 1934 r.	- -	Topólno
7-9 sierpnia 1934 r.	- -	Gruczno
9-11 sierpnia 1934 r.	- -	Łąki Polskie

11-13 sierpnia 1934 r.	- -	Świekatowo
13-15 sierpnia 1934 r.	- -	Lubiewo
15-17 sierpnia 1934 r.	- -	Rykwisko-Błądzim
17-19 sierpnia 1934 r.	- -	Przysiersk
19-21 sierpnia 1934 r.	- -	Drzycim
21-23 sierpnia 1934 r.	- -	Jezewo
23-26 sierpnia 1934 r.	- -	Świecie
11-13 maja 1935 r.	gniewski	Opalenie
13-14 maja 1935 r.	- -	Królowlas
14-16 maja 1935 r.	- -	Piaseczno
16-17 maja 1935 r.	- -	Tymawa
17-20 maja 1935 r.	- -	Gniew
20-22 maja 1935 r.	- -	Janowo Gniewskie
22-23 maja 1935 r.	- -	Dzierżążno
23-25 maja 1935 r.	- -	Nowa Cerkiew
25-27 maja 1935 r.	- -	Lignowy
27-28 maja 1935 r.	- -	Garc
28-29 maja 1935 r.	- -	Walichnowy
21-23 czerwca 1935 r.	starogardzki	Klonówka
23-25 czerwca 1935 r.	- -	Kokoszkowy
25-26 czerwca 1935 r.	- -	Krąg
26-28 czerwca 1935 r.	- -	Skarszewy
28 czerwca -1 lipca 1935 r.	- -	Starogard
1-2 lipca 1935 r.	- -	Sumin
2-3 lipca 1935 r.	- -	Jabłowo
3-5 lipca 1935 r.	- -	Dąbrówka
5-7 lipca 1935 r.	- -	Bobowo
7-9 lipca 1935 r.	- -	Zblewo
9-11 lipca 1935 r.	- -	Pinczyn

11-13 lipca 1935 r.	- -	Kiszewa Stara
13-14 lipca 1935 r.	- -	Konarzyny

Źródło: APPB, Korespondencja z lat 1891-1942, *Odpis listu ks. biskupa Konstantyna Dominika do Marty Średzińskiej z Chełmna, z dnia 29 VII 1928 r.*, sygn. Plc XIV, 8, s. 8; UOKDCh 71(1928) nr 5, s. 62; „Pielgrzym” 60(1928) nr 91, s. 4-5; MDCh 3(1931) nr 7, s. 515; „Pielgrzym” 63(1931) nr 91, s. 3; MDCh 4(1932) nr 8-9, s. 453; „Pielgrzym” 64(1932) nr 117, s. 3; MDCh 76(1933) nr 4-5, s. 288-289; „Pielgrzym” 65(1933) nr 52, s. 3 i nr 122, s. 3; MDCh 77(1934) nr 4, s. 307-308; „Pielgrzym” 66(1934) nr 52, s. 3, nr 61, s. 5, nr 75, s. 4, nr 88, s. 2; MDCh 78(1935) nr 5-6, s. 442-443; „Pielgrzym” 67(1935) nr 55, s. 2; ADP, Księgi metrykalne, Parafia Bobowo, Liber Confirmatorium parochiae boboviensis ab Anno 1894-1999; ADP, Księgi metrykalne, Parafia Dąbrówka, Liber Confirmatorium 1912-1937; ADP, Księgi metrykalne, Parafia Dziemiany, Spis bierzmowanych od roku 1925; ADP, Księgi metrykalne, Parafia Fordon, Liber Confirmatorium 1927-1933; ADP, Księgi metrykalne, Parafia Szymbark, Liber Confirmatorium, k. 1-3.

Następnie, w pierwszej połowie sierpnia 1931 r., zwizytował dekanat kartuski z jego jedenastoma parafiami, a we wrześniu dekanat kościerski liczący piętnaście parafii⁸⁰. Kolejnego roku biskup sufragan przeprowadził wizytację w dekanacie golubskim. Najwięcej parafii odwiedził biskup Dominik w 1933 i 1934 r. W miesiącach wiosenno-letnich 1933 r. zwizytował dekanaty: lidzbarski i pomezkański, liczący jedenaście parafii, brodnicki z jego szesnastoma parafiami oraz czerski, w skład którego wchodziło trzynaście placówek duszpasterskich. Dodatkowo w październiku tego roku w zastępstwie za biskupa Okoniewskiego, udającego się z pielgrzymką do Ziemi Świętej, zwizytował dekanat fordoński, liczący dziesięć parafii⁸¹. Następnego roku przeprowadził wizytacje w dziesięcioparafialnym dekanacie tucholskim, nowskim, w skład którego wchodziło szesnaście placówek, i świeckim, liczącym dwanaście parafii⁸². W 1935 r. odwiedził z posługą pasterską wszystkie jedenaście parafii dekanatu gniewskiego i trzynaście placówek dekanatu starogardzkiego⁸³. W sumie w czasie swojej biskupiej posługi zwizytował dwanaście dekanatów.

⁸⁰ MDCh 3(1931) nr 7, s. 515; „Pielgrzym” 63(1931) nr 91, s. 3.

⁸¹ MDCh 76(1933) nr 4-5, s. 288-289; „Pielgrzym” 65(1933) nr 52, s. 3 i nr 122, s. 3.

⁸² MDCh 77(1934) nr 4, s. 307-308; „Pielgrzym” 66(1934) nr 52, s. 3, nr 61, s. 5, nr 75, s. 4, nr 88, s. 2.

⁸³ MDCh 78(1935) nr 5-6, s. 442-443; „Pielgrzym” 67(1935) nr 55, s. 2.

W czasie przeprowadzanych wizytacji pasterskich biskup Dominik baczna uwagę zwracał na stan odwiedzanych świątyń i ich wyposażenie. Bardzo sumiennie przyglądał się i uwrażliwiał duchowieństwo na prawidłowe prowadzenie kancelarii parafialnej. Gdy spotykał się w czasie wizytacji z kapłanami, zwracał się do nich zawsze z tą samą właściwą mu uprzejmością i życzliwością⁸⁴. Często podkreślał konieczność braterskich więzi między kapłanami i ich biskupem. Mawiał, że „kapłan nie jest stracony, jeżeli czuje się dobrze wśród kapłanów”⁸⁵. W czasie tych spotkań zachęcał konfratrów do codziennej medytacji, propagował przynależność do Stowarzyszenia Trzeźwości oraz uwrażliwiał księży na potrzebę współpracy na rzecz misji. Nie dziwi więc, że księża diecezjalni z wielką życzliwością i sympatią odnosili się do sufragana Dominika. Co nie zawsze można powiedzieć o ich podejściu do biskupa ordynariusza. Potwierdza to dość skrajna postawa księży ze wschodniej części diecezji, którzy w ramach protestu przeciwko pewnym zachowaniom ordynariusza wobec duchowieństwa uchwalili rezolucję, „że w razie przybycia na wizytację ks. bpa Okoniewskiego, który popiera marszałka Piłsudskiego, będą go tylko tak przyjmowali, jak tego wymagają przepisy kościelne; natomiast w razie przybycia zastępcy, tj. bpa Dominika, będą go przyjmowali z wielką uroczystością i owacją”⁸⁶.

Jednym z niemal stałych zagadnień, które poruszał biskup Dominik w czasie wizytacji, było religijne wychowanie młodzieży. Szczególną troskę o to powierzał duszpasterzom. Sam zresztą bardzo często w czasie wizytacji prowadził katechezy i z wielką serdecznością przemawiał do dzieci i młodzieży⁸⁷.

Oprócz odwiedzin parafii, związanych z przeprowadzanymi wizytacjami pasterskimi, często bywał zapraszany i proszony o inne posługi. Był konsekratorem kościołów: św. Trójcy w Kościerzynie – 22 lipca 1930 r.⁸⁸, w Swa-

⁸⁴ ADP, Relacje..., Relacja ks. Franciszka Janka, który był klerykiem w czasie, gdy ks. Konstantyn Dominik był ojcem duchownym, wicerektorem i rektorem, z 23 XI 1961 r., b.sygn.

⁸⁵ ADP, Relacje..., Relacja ks. biskupa Bernarda Czaplńskiego, który był klerykiem w czasie, gdy ks. Konstantyn Dominik był rektorem, z 6 IX 1961 r., b.sygn.

⁸⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 2287, s. 21; J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918-1939*, Pelplin 1992, s. 217.

⁸⁷ ADP, Relacje..., Relacja ks. Antoniego Liedtkego, który był klerykiem w czasie, gdy ks. Konstantyn Dominik był ojcem duchownym i rektorem, z 20 I 1962 r., b.sygn.

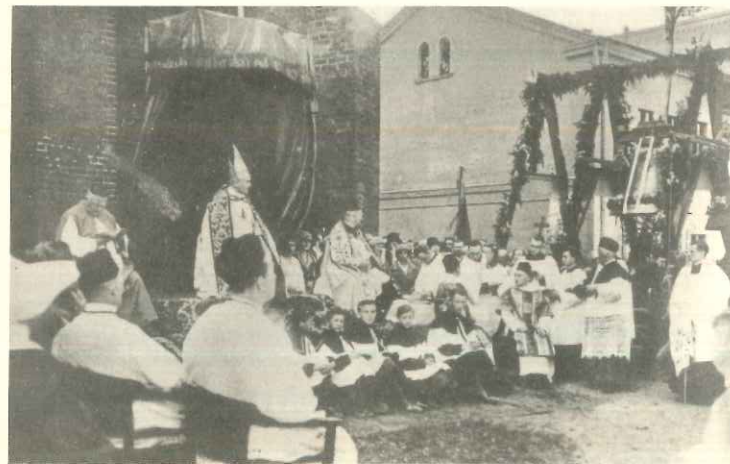
⁸⁸ „Pielgrzym” 62(1930) nr 91, s. 3.

18. Poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę kościoła Chrystusa Króla w Toruniu, 30 maja 1929 r.

19. Poświęcenie mostu na Wiśle w Toruniu w dniu 11 listopada 1934 r.

20. Poświęcenie dzwonów w parafii pw. św. Krzyża w Tczewie

rzewie – 14 września 1930 r.⁸⁹, w Odrach – 16 lipca 1933 r.⁹⁰, św. Józefa w Tczewie – 21 czerwca 1936 r.⁹¹ i w Pączewie – 6 listopada 1937 r.⁹². W dniu 30 maja 1929 r. poświęcił kamień węgielny pod budowę kościoła Chrystusa Króla w Toruniu⁹³, a dwa lata później, 6 września 1931 r., uczynił to w Niedamowie⁹⁴. Przy okazji wizytacji pasterskich i innych uroczystości dokonywał poświęceń miejsc pochówku. I tak, w czerwcu 1933 r. poświęcił cmentarz w Szczuce⁹⁵, a 16 października 1938 r. w Laskowicach⁹⁶. Brał udział w uroczystościach otwarcia drugiego mostu na Wiśle w Toruniu – 11 listopada 1934 r.

Asystował przy Mszy św. polowej i dokonał poświęcenia nowo wybudowanego mostu⁹⁷. Był również zaproszony do Chojnic, gdzie poświęcił koszary wojskowe 12 marca 1936 r.⁹⁸.

W kilku parafiach konsekrował dzwony: 28 października 1924 r. w parafii grabowskiej⁹⁹, 22 lipca 1928 r. w parafii pod wezwaniem Znalezienia św. Krzyża w Cekcynie¹⁰⁰, 18 maja 1930 r. w Tczewie w parafii pod wezwaniem św. Krzyża¹⁰¹, 28 sierpnia 1933 r. w parafii pod wezwaniem Narodzenia Matki Boskiej w Piasecznie¹⁰² oraz 25 grudnia 1938 r. w Gdyni Orłowie¹⁰³.

Był również częstym gościem domów i wspólnot zakonnych, zwłaszcza chełmińskiego domu sióstr miłosierdzia, z którym był związany od czasu,

⁸⁹ „Pielgrzym” 62(1930) nr 111, s. 3.

⁹⁰ „Pielgrzym” 65(1933) nr 88, s. 5.

⁹¹ J. Mrówczyński, *Disquisitio super vita...*, s. 122.

⁹² „Pielgrzym” 69(1937) nr 135, s. 3.

⁹³ ADP, Dział akt personalnych i spuścizn, Biskupi, Dominik Konstantyn (układ alfabetyczny), Fotografie (dalej ADP, Fotografie), Fotografia z poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę kościoła Chrystusa Króla w Toruniu, b. sygn.

⁹⁴ „Pielgrzym” 63(1931) nr 111, s. 6.

⁹⁵ ADP, Fotografie, Fotografia z poświęcenia cmentarza w Szczuce, b. sygn.

⁹⁶ „Pielgrzym” 70(1938) nr 127, s. 5.

⁹⁷ „Pielgrzym” 66(1934) nr 137, s. 1.

⁹⁸ APPB, sygn. Plc X, 7, s. 2; ADP, *Sacra Congregatio pro causis sanctorum, Beatificationis et canonizationis servi Dei Constantini Dominik episcopi tit. Athribitani et auxiliarii Culmensis, Positio super scriptis*, Roma 1979 (dalej *Positio super scriptis*), s. 21.

⁹⁹ APPB, Kazania w Pelplinie i okolicznych parafiach w latach 1911-1927, sygn. Plc V, 23, s. 48.

¹⁰⁰ APPB, Korespondencja z lat 1891-1942, *Odpis listu ks. biskupa Konstantyna Dominika do Marty Średzińskiej z Chełmna, z dnia 29 VII 1928 r.*, sygn. Plc XIV, 8, s. 8; *Diecezja Chełmińska...*, s. 688.

¹⁰¹ „Goniec Pomorski” (1930) nr 116, s. 5.

¹⁰² „Pielgrzym” 65(1933) nr 105, s. 5.

¹⁰³ „Pielgrzym” 70(1938) nr 156, s. 5.

gdy pracował w Chełmnie jako kapelan sióstr. Goszcząc tam, przewodniczył wielu uroczystościom odbywającym się w zaciszu klasztornej domu. Między innymi brał udział w Triduum ku czci Najświętszej Maryi Panny, które zorganizowano w dniach 8-11 grudnia 1930 r.¹⁰⁴. Odwiedzał również siostry pasterki w Jabłonowie Pomorskim. 28 marca 1935 r. przewodniczył uroczystościom pogrzebowym zmarłej założycielki tego zgromadzenia matki Marii Karłowskiej¹⁰⁵.

Biskup Dominik w zastępstwie chorego lub przebywającego poza Pelplinem biskupa Okoniewskiego dwukrotnie udzielił święceń kapłańskich klerykom pelplińskiego seminarium. Po raz pierwszy 30 czerwca 1929 r. wyświęcił w kaplicy seminaryjnej na kapłana diakona Alojzego Kowalkowskiego¹⁰⁶ i drugi raz 4 czerwca 1939 r. udzielił święceń prezbiteratu 34 diakonom¹⁰⁷. Ponadto 22 grudnia 1928 r. udzielił święceń diakonatu 12 subdiakonom¹⁰⁸ oraz w następnym roku 30 czerwca wyświęcił kleryka Henryka Feldkellera na subdiakona¹⁰⁹.

Kilkakrotnie brał także udział w rekolekcjach i konferencjach biskupów polskich. W dniach 13-16 września 1928 r. brał udział w rekolekcjach episkopatu w Gnieźnie¹¹⁰. Wraz z ordynariuszem udawał się także na spotkania episkopatu do Częstochowy. Uczestniczył w nich w dniach 5-8 października 1931 r.¹¹¹ oraz 19-23 września 1933 r.¹¹².

Jednym z ważniejszych wydarzeń w życiu diecezji chełmińskiej w czasie biskupiej posługi ks. Konstantyna był bez wątpienia Synod Diecezji Chełmińskiej, który obradował w Pelplinie w dniach od 27 do 29 grudnia 1928 r.¹¹³. Odbył się on 183 lata po ostatnim synodzie zwołanym w 1745 r.

¹⁰⁴ „Pielgrzym” 63(1931) nr 2, s. 6.

¹⁰⁵ *Historia Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej*, Jabłonowo 1936, s. 27-28.

¹⁰⁶ „Pielgrzym” 61(1929) nr 79, s. 3.

¹⁰⁷ „Pielgrzym” 71(1939) nr 67, s. 5.

¹⁰⁸ Święcenia diakonatu przyjęli subdiakoni: Chylewski Franciszek, Dettlaff Jan, Etter Leon, Jagła Bronisław, Januszewski Nikodem, Kądziela Alfons, Kołduński Alojzy, Kowalkowski Alojzy, Manthey Jan, Megger Władysław, Rolbiecki Władysław i Wielewski Władysław. Zob. „Pielgrzym” 60(1928) nr 155, s. 2; *Diecezja Chełmińska...*, s. 109-110.

¹⁰⁹ „Pielgrzym” 61(1929) nr 79, s. 3.

¹¹⁰ „Pielgrzym” 60(1928) nr 107, s. 3 i nr 108, s. 5.

¹¹¹ „Pielgrzym” 63(1931) nr 120, s. 2.

¹¹² „Pielgrzym” 65(1933) nr 112, s. 5.

¹¹³ *Statuta Synodi Dioecesanæ Culmensis...*, s. 16-22; „Pielgrzym” 60(1928) nr 155, s. 3.

przez biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego¹¹⁴. W synodzie z 1928 r. uczestniczyło 115 księży, którzy rozpatrywali problemy i trudności diecezji chełmińskiej. Znamienną rolę w przygotowaniach i w pracach synodalnych odegrał biskup sufragan Dominik, który został mianowany promotorem synodalnym. To właśnie na barkach promotora spoczywał obowiązek przygotowania synodu i czuwania, aby odbył się on zgodnie z przepisami prawa kanonicznego. Ponadto ordynariusz Okoniewski wyposażył go we władzę zwalniania wezwanych od obecności na synodzie. Jako promotor mógł również karać tych spośród wezwanych na synod, którzy przez swą opieszałość nań się nie stawili¹¹⁵.

Niosąc na barkach odpowiedzialność urzędu promotora synodalnego, przygotowującego synod, bez wątpienia brał również udział w pracach nad opracowaniem *Zbioru ustaw diecezji chełmińskiej na tle Kodeksu Prawa Kanonicznego*, które to ustawy na początku maja zostały rozesłane do wszystkich księży diecezji chełmińskiej w celu zapoznania się z nimi i wyrażenia swoich uwag¹¹⁶. Ponadto włożył wkład w opracowanie *Ordo Synodi*, na które składały się następujące punkty: regulamin synodalny¹¹⁷, urzęd-

¹¹⁴ A. Liedtke, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej do roku 1945*, Pelplin 1994, s. 67; B. Dygdała, *Synod diecezji chełmińskiej w Lubawie w 1745 roku. Z działalności biskupiej Andrzeja Stanisława Załuskiego*, „Zapiski Historyczne” 67(2002), z. 1, s. 25-53.

¹¹⁵ *Statuta Synodi Dioecesanæ Culmensis...*, s. 10-11.

¹¹⁶ Tamże, s. 5.

¹¹⁷ Regulamin Synodu Diecezji Chełmińskiej zawierał następujące punkty:

- „1. Ponieważ I sesja uroczysta rozpocznie się 27 grudnia o godz. 9 rano, powinni uczestnicy Synodu przybyć dnia poprzedniego wieczorem do Pelplina. Celem należytego rozmieszczenia należy odwrotnie donieść Promotorowi Synodu, gdzie poszczególne uczestniki pragnie mieszkać (czy w Seminarium, czy u jakiego i którego kapłana w Pelplinie, czy u SS. Miłosierdzia).
2. Wieczorem dnia 26 grudnia będzie w kaplicy seminaryjnej od godz. 8-10 sposobność wyświadczenia się. Spowiednicy, dowolnie obrani, mają podczas Synodu władzę rozgrzeszania ab omnibus censuris et peccatis, exceptis iis, quae specialissimo modo R. Pontifici sunt reservata (can. 2367 i 2369).
3. Magister caeremoniarum wyznaczy każdemu uczestnikowi czas i miejsce odprawienia Mszy św.
4. Dnia 27 grudnia odbędzie się o godz. 8.45 poświęcenie nowej części Seminarium duchownego, poczem udadzą się wszyscy procesjonalnie do katedry, gdzie wedle wskazówek Magistra caeremoniarum zajmą miejsca.
5. Podczas pochodu i trzech następnych sesji w katedrze obowiązuje ubiór chórowy odpowiedni stopniowi hierarchicznemu (komża i biret – rokieta i mantolet wzgl. mantelone i biret – zakonnicy w ubiorze chórowym swego zakonu).

nicy synodalni oraz program muzyczny w katedrze¹¹⁸. On także sprawował uroczystą sumę rozpoczynającą obrady synodu¹¹⁹.

W dniach 27-30 maja 1929 r. odbył się w Toruniu I Kongres Eucharystyczny diecezji chełmińskiej¹²⁰, w którym uczestniczył także biskup Dominik. W drugim dniu spotkań wygłosił on referat pt. *Akcja katolicka mężów*¹²¹. Biskup sufragan Konstantyn Dominik brał również udział w organizowaniu II Kongresu Eucharystycznego diecezji chełmińskiej, który odbył się w dniach 29 czerwca – 1 lipca 1939 r. w Gdyni¹²². Był jednym z członków komitetu honorowego¹²³.

3. Wikariusz generalny

W marcu 1936 r. biskup Konstantyn Dominik został mianowany przez biskupa Okoniewskiego wikariuszem generalnym, stając się w ten sposób

6. W I sesji uroczystej składają uczestnicy Synodu Wyznanie Wiary wraz z przysięgą antymodernistyczną, poczem po dwóch przystępują do Arcypasterza, trzymającego na kolanach Ewangelię, a oddawszy reverentiam Cruci et Praesuli, klękają, kładą rękę na Ewangelię, mówiąc: *Ego idem N. N. spondej, voveo et iuro. Sic me Deus adiuvet et haec Santa Dei Evangelia*. Następnie całują księgę Ewangelii, udają się do Notariusza Synodu i kładą swoje podpisy.
Po złożeniu Wyznania Wiary dokonuje się wybór Egzaminatorów, Sędziów i Proboszczów konsulatorów, którzy składają wobec Arcypasterza przysięgę, całują Ewangelię i podpisują się u Notariusza.
7. Podczas III sesji uroczystej czyta Sekretarz nazwiska wezwanych; wezwany wstaje i odpowiada: *Adsum*.
8. Oprócz sesji uroczystych w katedrze, będą się odbywały sesje dyskusyjne w auli seminaryjnej dnia 27 grudnia od 3-7 po południu, dnia 28 grudnia od 11-12.30 przed południem i od 3-7 po południu. Dyskusja powinna być zwięzła; przemówienia, zgłoszone naprzód u Sekretarza, mogą trwać najwyżej 3 minuty.
9. Po obiedzie i wieczery udają się uczestnicy Synodu do kaplicy seminaryjnej na krótką adorację.
10. Dnia 29 grudnia zakończy się Synod przed południem". Zob. *Statuta Synodi Dioecesis Culmensis 1928*, s. 9-10.
¹¹⁸ *Statuta Synodi Dioecesis Culmensis...*, s. 10-11.
¹¹⁹ „Pielgrzym” 60(1928) nr 155, s. 3.
¹²⁰ Plan I Kongresu Eucharystycznego diecezji chełmińskiej, zob. aneks nr 5.
¹²¹ „Pielgrzym” 61(1929) nr 61, s. 5; nr 63, s. 1 i 5; nr 64, s. 1; nr 65, s. 1; nr 67, s. 1-2; MDCh, 11(1939) nr 6-7, s. 505-515.
¹²² „Pielgrzym” 71(1939) nr 67, s. 5; nr 73, s. 7; nr 80, s. 1; MDCh 11(1939) nr 6-7, s. 507-515.
¹²³ MDCh 11(1939) nr 6-7, s. 513.

jeszcze bardziej odpowiedzialnym za pracę Kurii Biskupiej¹²⁴. Na mocy Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. posiadał teraz władzę zwyczajną, zastępczą w niesieniu pomocy biskupowi ordynariuszowi w zarządzie całą diecezją¹²⁵. Stąd przez jego ręce, od tej pory, przepływała liczna dokumentacja: umów¹²⁶, statutów¹²⁷, pozwoleń, upomnień¹²⁸ i nakazów kierowanych do duszpasterzy i wiernych diecezji chełmińskiej. Z polecenia biskupa ordynariusza przygotowywał również okólniki do diecezjan, np. w sprawie dodawania w czasie Mszy św. wezwania do Ducha Świętego o szczęśliwy wybór nowego papieża¹²⁹. Do jego zadań należało także rozpatrywanie pojawiających się zatargów wśród duchowieństwa, między duchownymi a służbą kościelną, czy między duchownymi a Kurią Biskupią. W postępowaniu swoim zawsze starał się jednak rozwiązywać trudności w duchu miłości bliźniego, do ostateczności przesuwał stosowanie rygorów i ostrych sankcji karnych¹³⁰.

21. Biskup Dominik w drodze na popołudniowy spacer

¹²⁴ ADP, Dział akt personalnych i spuścizn, Biskupi, Dominik Konstantyn (układ alfabetyczny), Odpisy dekretów i świadectw (dalej ADP, Odpisy...), *Odpis dekretu biskupa Stanisława Wojciecha Okoniewskiego, ordynariusza chełmińskiego, z dnia 22 III 1936 r., nominującego biskupa Konstantyna Dominika na urząd wikariusza generalnego*, b.sygn., zob. aneks nr 6.

¹²⁵ *Codex Iuris Canonici*, Typis Herderianis Fryburgi Brisgoviae 1922 (dalej CIC), kan. 366-371; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, s. 528.

¹²⁶ Zob. ADP, ADP, Dział akt personalnych i spuścizn, Biskupi, Dominik Konstantyn (układ alfabetyczny), korespondencja urzędowa (dalej ADP, Korespondencja urzędowa), b.sygn., k. 12.

¹²⁷ Tamże, k. 5.

¹²⁸ Tamże, k. 11.

¹²⁹ Tamże, k. 7.

¹³⁰ Tamże, k. 1-12.

Jego dzień pracy rozpoczynał się około godziny 5-5.30. Po porannej toalecie i pierwszych modlitwach udawał się około 6.45 do swojej prywatnej kaplicy, gdzie o godzinie 7.00 odprawiał Mszę św. We Mszy św. z reguły uczestniczyły, na co szczególny nacisk kładł biskup Dominik, jego siostra Cecylia i gospodyni Elżbieta Kass. Ta ostatnia wspomina, że gdy z jakiegoś powodu nie mogła uczestniczyć we Mszy św., jej gospodarz miał zwyczaj mawiać, że na jej miejscu w kaplicy widział płaczącego Anioła Stróża. Życzył sobie, aby była w kaplicy przynajmniej na konsekracji. Po Eucharystii miał zwyczaj odprawiać długie dziękczynienie, po którym udawał się na śniadanie. W skład menu tego porannego posiłku wchodziły najczęściej: chleb z masłem, jajko, ser i kawa zbożowa. Gdy czas na to pozwalał, jeszcze przed wyjściem do Kurii Biskupiej, biskup lubił czytać swoim domownikom fragmenty z życiorysów świętych¹³¹. Zwyczaj ten zaczerpnął, jak się zdaje, z lat dziecięcych, biorąc przykład od swojej „drugiej” matki Marcjanny – siostry przedwcześnie zmarłej Anny¹³².

Około godziny 9.00 udawał się do pracy w kurii, skąd wracał w godzinach popołudniowych, między 14.00 a 16.00. Często jednak zakończenie oficjalnych godzin urzędowania nie pokrywało się z faktycznym czasem, jaki biskup poświęcał sprawom powierzonym jego trosce. Jego gospodyni wspominała, że bardzo często jej chlebodawca przynosił ze sobą akta kurialne, nad którymi spędzał jeszcze sporo czasu w domu¹³³. Było to spowodowane zapewne nagromadzeniem się sporej ilości korespondencji i spraw czekających na rozstrzygnięcie.

Działo się to najczęściej wówczas, gdy ks. biskup udawał się na wizytacje pasterskie, trwające niejednokrotnie po kilka tygodni. Zaznaczyć trzeba, że w tamtym czasie biskup wizytował jakiś dekanat, parafię po parafii, bez przerw na powroty do stolicy diecezji.

Kolejnym punktem dziennego programu był obiad, który zwykł spożywać, nie celebrując zbyt długo tej czynności. Spożywał najczęściej skromne dania gotowane – jak relacjonowała gospodyni. Bezpośrednio po obiedzie wszyscy przebywający w domu udawali się do kaplicy, gdzie

¹³¹ J. Mrówczyński, *Disquisitio super vita...*, s. 113.

¹³² ADP, Relacje..., Relacja Michała Dominika, brata Sługi Bożego, z dnia 12 X 1961 r., b.sygn.; ADP, Relacje..., Relacja Konstancyjna Klebby, siostrzeńca Sługi Bożego, z dnia 25 V 1962 r., b.sygn.; APPB, M. Dominik, *Kilka wspomnień o śp. Księdzu Biskupie Konstancynie Dominiku*, Gdańsk Oliwa 1961 (mps w zbiorach autora).

¹³³ J. Mrówczyński, *Disquisitio super vita...*, s. 113-114.

odmawiano jedną z litanii. Potem około pół godziny przeznaczał na regenerację sił, chyba że spowiadał seminarzystów lub siostry, lub podejmował gości. Po tym krótkim wypoczynku udawał się na spacer do ogrodu, po czym odmawiał brewiarz i pracował aż do późnych godzin nocnych, robiąc tylko przerwę na kolację i wspólnie odmawiany w kaplicy wieczorny różaniec. Przywilej prowadzenia tej modlitwy miała zawsze najmłodsza znajdująca się w kaplicy osoba. Najczęściej była to najmłodsza z domowników – gospodyni Elżbieta Kass lub, gdy biskup gościł kapłanów, któryś z nich prowadził modlitwę różańcową¹³⁴.

4. Patronat nad organizacjami kościelnymi

W diecezji chełmińskiej czasu międzywojennego działalność prowadziło wiele związków i stowarzyszeń tak świeckich, jak i kościelnych, w skład których wchodził wierni różnych narodowości i stanów. Wśród organizacji zrzeszających duchowieństwo od 1859 r. działała nieprzerwanie do II wojny światowej „Sodalitas Ignatiana”, przeszczepiona na grunt diecezji chełmińskiej przez biskupa Jana Nepomucena Marwicza¹³⁵. Statuty tego stowarzyszenia zostały zatwierdzone przez Ojca Świętego Piusa IX 25 stycznia 1859 r., który obdarował dodatkowo odpustami wszystkich członków uczestniczących w rekolekcjach przeprowadzanych w seminaryjnej kaplicy¹³⁶. Należał do niej również ks. Dominik, pełniąc przez pewien czas funkcję sekretarza¹³⁷. Jej zasadniczym celem było pielęgnowanie ducha rekolekcyjnego wśród księży. Stąd też jednym z zadań tej wspólnoty było organizowanie w Pelplinie rekolekcyjnych ćwiczeń dla współbraci z terenu diecezji. Wzorowano się na metodach formacji św. Ignacego Loyoli. Prócz wspomnianych już celów, tj. organizowania i przeżywania corocznych rekolekcji, sodalisci byli zobowiązani – w razie śmierci jednego z członków – do odprawienia jednej Mszy św. w jego intencji. Z nagromadzonych składek członkowskich wynagradzano rekolekjonistów, a również wspierano inne inicjatywy pokrewne, np. dofinansowywano rekolekcje dla mło-

¹³⁴ Tamże.

¹³⁵ *I Sammlung kirchlicher Vorordnungen. Erlasse und Dekrete für die Diözese Culm*, Pelplin 1872, s. 333-335; *Statuta Sodalitatis Ignatiana*; Pelplin (b.r.), s. 5.

¹³⁶ *I Sammlung...*, s. 335.

¹³⁷ UOKDCh 64(1921) nr 5, s. 3.

dzieży pozaszkolnej¹³⁸ czy rekolekcje dla organistów i nauczycieli¹³⁹. Były one również przeznaczone na publikowanie pośmiertnych wspomnień i nekrologów członków sodalicy, ukazujących się najczęściej na łamach „Pielgrzyma”¹⁴⁰. Ksiądz biskup, będąc członkiem tego stowarzyszenia, nie tylko uczestniczył w rekolekcjach wraz z konfratrami, ale czasem nawet je prowadził, a zawsze kończył je uroczystym nabożeństwem i pasterskim słowem zachęty kierowanym do uczestników¹⁴¹.

Rok 1920, tak ważny dla Pomorzana, był również dla ks. Konstantyna czasem wielu zmian i nowych wyzwań, przed którymi stawał go biskup ordynariusz. 20 lipca tegoż roku został mianowany dyrektorem diecezjalnym Unio Apostolica Perseverantiae Sacerdotalis, zwanej powszechnie Unią Apostolską¹⁴². W diecezji chełmińskiej istniała ona już przed I wojną światową, ale najbardziej działalność rozwinęła w okresie międzywojennym – i to z pewnością, w dużej mierze, za przyczyną jej dyrektora. O ogromnym zaangażowaniu ks. Dominika w dzieła Unii Apostolskiej świadczy fakt zamianowania go przed II wojną światową asystentem generalnym Unii Apostolskiej w Polsce¹⁴³. Do Unii należał ks. Dominik już wcześniej, przed nominacją na jej dyrektora diecezjalnego. Zachowała się część jego miesięcznych tabel, zawierających zestawienie podejmowanych praktyk duchowych – zalecanych członkom tego stowarzyszenia. Najstarsza pochodzi z marca 1914 r. Tabele te dostarczają informacji na temat podejmowanych przez członków praktyk i zobowiązań. I tak wylicza się wśród nich: 1) odmówienie matutinum i laudes przed Mszą św., 2) rozmyślanie, 3) studium teologiczne, 4) specjalne modlitwy Unii Apostolskiej, 5) czytanie duchowne, 6) różaniec, 7) nawiedzenie Najświętszego Sakramentu, 8) zapisywanie dochodów i rozchodów (odnosiło się to głównie do intencji manualnych i kas powierzonych), 9) rachunek sumienia ogólny i szczegółowy, 10) systematyczne prowadzenie kartki miesięcznej oraz spowiedź święta i comiesięczne rekolekcje (dzień skupienia)¹⁴⁴. Oprócz wspomnianych punktów

¹³⁸ MDCh, 1(1929) nr 12, s. 681.

¹³⁹ MDCh, 2(1930) nr 10, s. 599; 9(1937) nr 12, s. 955.

¹⁴⁰ J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie...*, s. 166.

¹⁴¹ J. Mrówczyński, *Disquisitio super vita...*, s. 145.

¹⁴² UOKCh 63(1920) nr 5, s. 4-5.

¹⁴³ A. Liedtke, *Dominik Konstantyn (1870-1942) bp sufragan chełmiński, sługa Boży*, [w:] *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, red. R. Gustaw, Poznań 1971, s. 306.

¹⁴⁴ Zob. *Reguły i cele Unii Apostolskiej*, „Unio Apostolica” 1(1927) nr 1, s. 18-19; APPB, „Unio Apostolic-Societas Perseverantiae Sacerdotalis”, Schedule menstruae Sługi Bożego z lat 1914-1918, sygn. Plc IX, 1, b.pag.

na karcie miesięcznej znalazły się też inne praktyki określane jako niekonieczne do odnotowywania. Wymienia się tam: 1) wstawanie o ustalonej godzinie, 2) przygotowanie do Mszy św., 3) dziękczynienie po Mszy św. (15 min), 4) przygotowanie medytacji, 5) lektura Pisma Świętego (jeden rozdział), 6) Msza św. ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa¹⁴⁵. Wypełnioną według powyższych punktów kartę, tzw. schedulę, przesyłali wszyscy członkowie dyrektorowi, który każdemu z osobna, po wcześniejszej analizie, udzielał rad i wskazówek.

Tabela nr 3.
Księża diecezji chełmińskiej należący
do „Unio Apostolica Perseverantiae Sacerdotalis”

Rok	Liczba członków „Unii Apostolskiej” diecezji chełmińskiej
1915	35
1918	70
1920	87
1924	56
1928	62
1930	69

Źródło: APPB, *Dziennik kierownictwa „Unii Apostolskiej” z lat 1915-1937*, sygn. Plc IX, 52, s. 1-30.

Na podstawie listy członków Unii Apostolskiej prowadzonej przez ks. Dominika można stwierdzić, że należało do niej około 12 proc. duchowieństwa diecezji chełmińskiej. W celu wyjaśnienia zaznaczyć trzeba, że rubryka podająca liczbę członków Unii Apostolskiej diecezji chełmińskiej zawiera liczbę wpisanych nazwisk członków i kandydatów. W trakcie trwania okresu próbnego niektórzy, zwłaszcza kandydaci, bywali wykluczani lub rezygnowali sami, widząc trudności w wypełnianiu nakładanych obowiązków. Zastanawiać może nagły spadek liczby członków po 1920 r. Jest to zapewne skutek weryfikacji członków pod względem wypełnianych zobowiązań, dokonanej przez ks. Dominika po nominacji na dyrektora diecezjalnego Unii, oraz wynik ubytku księży po reorganizacjach terytorialnych. W kolejnych latach 1928-1930 obserwujemy stopniowy wzrost

¹⁴⁵ Tamże, sygn. Plc IX, 2, b.pag.

liczby członków. Niestety, wyrwana środkowa część zeszytu z zestawieniami kapłanów, wchodzących do Unii Apostolskiej, nie pozwala ukazać dalszego rozwoju tego stowarzyszenia duchowieństwa chełmińskiego. Na podstawie dostępnych źródeł stwierdzić należy, że Unia Apostolska nie miała zbyt wielu zwolenników wśród księży pomorskich, skądinąd bardzo aktywnych w różnego rodzaju formach działalności duszpastersko-społeczno-politycznej. Zapewne było to spowodowane dość rygorystycznymi wymogami, jakie Unia Apostolska stawiała swoim członkom. Poza tym część duchowieństwa, zwłaszcza tego starszego, wychowanego i wykształconego w czasie rządów pruskich, przyzwyczajona była do działalności skrytej i konspiracyjnej, nie chciała zanadto pokazywać na zewnątrz swych czynów, a tego wymagała karta miesięczna, odzwierciedlająca realizację podejmowanych praktyk. Zapewne spora część tych duchowych ćwiczeń, zalecanych przez Unię, była praktykowana przez duchowieństwo chełmińskie, choć oficjalnie kapłani ci nie należeli do zrzeszenia¹⁴⁶. Większość w tej wspólnotce stanowili młodzi księża. Było to zapewne spowodowane częstszym, można powiedzieć codziennym, oddziaływaniem na nich, już w seminarium, ich przełożonego, najpierw wicerektora i ojca duchownego, a potem rektora – ks. Dominika, żyjącego i wychowującego podopiecznych w duchu postulatów Unii Apostolskiej. Przykład ten był tak znamienity, że do Unii wstępowali także klerycy pelplińskiego seminarium. Wraz z objęciem zarządu zrzeszenia przez ks. Dominika zdaje się, że wzrosła także gorliwość członków w nadsyłaniu schedul¹⁴⁷.

W dniu 19 czerwca 1922 r. biskup Augustyn Rosentreter powołał do istnienia, zgodnie z odgórnymi zaleceniami Stolicy Apostolskiej, Diecezjalną Radę Towarzystwa Misyjnego, w skład której wszedł rektor seminarium ks. Konstantyn Dominik oraz ks. Bernard Pyszora¹⁴⁸. W diecezji chełmińskiej wcześniej istniały już: Stowarzyszenie św. Jozafata, którego ks. Dominik był prezesem¹⁴⁹, Papieskie Dzieło Dzieciństwa Jezusowego¹⁵⁰ i Stowarzy-

¹⁴⁶ J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie...*, s. 169.

¹⁴⁷ APPB, „Unio Apostolicus – Societas Perseverantiae Sacerdotalis”, *Dziennik kierownictwa „Unii Apostolskiej”* z lat 1915-1937, sygn. Plc IX, 52, s. 1-30.

¹⁴⁸ UOKDCh 65(1922) nr 6, s. 19.

¹⁴⁹ UOKDCh, 71(1928) nr 3, s. 46.

¹⁵⁰ *III Sammlung kirchlicher Vorordnungen, Erlasse und Dekrete für die Diözese Culm (1888 bis 1908)*, Pelplin 1909, s. 150.

zenie św. Piotra Klawera¹⁵¹, niosące pomoc misjom, które teraz władze duchowne zalecały włączyć do wspólnego dzieła Towarzystwa Misyjnego¹⁵². Wymienione tu stowarzyszenia, a także Związek Misyjny Kleru, powołane do istnienia przez biskupa Okoniewskiego w 1926 r. Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary¹⁵³ oraz powstałe w 1928 r. Papieskie Dzieło św. Piotra Apostoła¹⁵⁴, w początkowej fazie działały niezależnie od siebie, bez większych powiązań strukturalno-organizacyjnych. Jednakże, od 1927 r., nowy rządca diecezji podjął wysiłek połączenia ich w jeden ogólnodiecezjalny ruch misyjny. Ukoronowaniem starań biskupa Okoniewskiego, aby scentralizować wszelkie działania na rzecz misji, było powołanie ks. Pawła Kurowskiego na dyrektora diecezjalnych Dzieł Misyjnych¹⁵⁵. Od tego momentu wszystkie stowarzyszenia wraz z ich diecezjalnymi kierownikami podlegały bezpośrednio ks. kanonikowi Kurowskiemu. Takie rozwiązanie chełmińskiego rządcy przyczyniło się do ożywienia działalności już istniejących organizacji oraz powstania nowych, zwłaszcza w tych parafiach, w których do tej pory ich nie było. W 1932 r., po nominacji ks. kanonika Kurowskiego na wikariusza generalnego¹⁵⁶, jego następcą został biskup Konstantyn Dominik. Prace nowej dyrekcji nie zmieniły zasadniczego, wcześniej obranego kierunku i nadal zmierzały do udoskonalenia strony organizacyjnej dzieł misyjnych. Służył temu także II Zjazd Misyjny Duchowieństwa Chełmińskiego, który odbył się w 1935 r., a zaowocował utworzeniem urzędu referenta dekanalnego¹⁵⁷ oraz Parafialnej Rady Misyjnej¹⁵⁸.

¹⁵¹ Tamże.

¹⁵² UOKDCh 65(1922) nr 8, s. 28.

¹⁵³ UOKDCh 70(1927) nr 2-3, s. 16, nr 9, s. 64.

¹⁵⁴ A. Ścisłowski, *Akcja misyjna w diecezji chełmińskiej w latach 1927-1937*, MDCh 9(1937) nr 4, s. 309.

¹⁵⁵ J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie...*, s. 291.

¹⁵⁶ MDCh 4(1932) nr 4-5, s. 250.

¹⁵⁷ W. Preiss, *Sprawozdanie z Zjazdu Misyjnego Duchowieństwa w Pelplinie*, MDCh 78(1935) nr 4, s. 406-408.

¹⁵⁸ *Regulamin Parafialnej Rady Misyjnej*, MDCh 7(1935) nr 4, s. 338-340; W. Preiss, *Parafialna Rada Misyjna*, tamże, s. 408-413.

Tabela nr 4.
Diecezjalne Dzieło Misyjne 1927-1937

Stowarzyszenie	Suma składek przeznaczonych na cele misyjne
Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary	1 172 888,23 zł
Papieskie Dzieło św. Dzieciństwa Jezusa	301 099,42 zł
Papieskie Dzieło św. Piotra Apostoła	65 871,96 zł
Związek Misyjny Duchowieństwa	24 727,29 zł
Stowarzyszenie św. Jozafata	10 346,14 zł
Sodaliczka św. Piotra Klawera	25 648,91 zł
Towarzystwo Misyjne	17 508,49 zł
Stowarzyszenia szkolne	48 495,00 zł
Razem	1 666 585,44 zł

Inne formy działalności	Ilość
Nabożeństwa i kazania	15 360
Zebrania i referaty o tematyce misyjnej	9 500
Wieczornice i akademie misyjne	3 010

Źródło: A. Ścisłowski, *Akcja misyjna w diecezji chełmińskiej w latach 1927-1937*, MDCh, 9(1937) nr 4, s. 314.

Ostatecznie całą prowadzoną w diecezji chełmińskiej akcję misyjną ujęto w ramy Papieskich Dzieł Misyjnych, a najważniejsze z nich, jak się wydaje, Papieskie Dzieło Rozkrzewiania Wiary zaprowadzono we wszystkich parafiach¹⁵⁹. Wszystkie te przedsięwzięcia powodowały, że działania diecezji chełmińskiej na rzecz misji opierały się na solidnych fundamentach hierarchicznego ustroju, co gwarantowało większą operatywność i skuteczność podejmowanych przedsięwzięć. Wymownym zilustrowaniem dobrej kondycji i prężnej działalności jest zestawienie składek na cele misyjne uzyskanych przez poszczególne stowarzyszenia oraz ilość innych form działalności na rzecz misji, co zostało przedstawione w powyższej tabeli.

Jedną z organizacji, charakteryzującą się aktywną obecnością na arenie działań diecezji chełmińskiej, było Bractwo Adoracji Najświętszego Sakramentu i Opieki nad Ubogimi Kościołami. Od 14 listopada 1926 r. jego

¹⁵⁹ A. Ścisłowski, *Akcja misyjna...*, s. 310-311.

dyrektorem był ks. Konstantyn Dominik¹⁶⁰. Bractwo, powstałe w połowie XIX w. w Belgii, na grunt chełmiński przeszczepione zostało za sprawą ks. kanonika Klemensa Lüdtkego i Heleny Marwicz, bratanicy biskupa Jana Nepomucena Marwicza, i zatwierdzone w 1888 r. przez biskupa Leona Rednera¹⁶¹. Celem bractwa było rozszerzanie czci i miłości do Pana Jezusa Eucharystycznego oraz zadośćuczynienie za obelgi wyrządzone Mu w Najświętszym Sakramencie, a także niesienie pomocy ubogim parafiom przez zaopatrywanie w przybory kościelne niezbędne do godnego sprawowania kultu¹⁶². I chociaż bractwo rozwinęło swoją działalność zaledwie w 19 parafiach, czyniło to jednak z wielką ofiarnością¹⁶³. Szerszy zasięg oddziaływania zaczęło wykazywać Bractwo Adoracji Najświętszego Sakramentu, gdy na zjeździe księży delegatów do spraw Akcji Katolickiej, który odbył się w Pelplinie w dniach 27-28 maja 1930 r., wysunięto postulat nasilenia akcji propagowania bractwa w diecezji¹⁶⁴. Myśl tę podjął biskup Okoniewski, nakazując 23 lutego 1933 r., aby do 15 czerwca tego roku we wszystkich parafiach i samodzielnych obwodach duszpasterskich założono Bractwo Najświętszego Sakramentu¹⁶⁵. Niestety, forma swoistego przymusu, jaką zastosował ordynariusz, nakazując zakładanie bractw w parafiach, nie spotkała się z przychylnością duchownych. W kwietniu następnego roku jeszcze w ponad połowie parafii (168) diecezji chełmińskiej nie założono bractwa¹⁶⁶. Konsekwencją tej opieszałości rządców parafii było kolejne, bardziej kategoryczne rozporządzenie ordynariusza: „Wzywam ich zatem (tzn. proboszczów, którzy nie założyli bractwa w swoich parafiach – przyp. K.K.), aby natychmiast w parafiach względnie kuracjach swoich Bractwo to założyli i o założeniu go do 1 lipca r. b. Kurii Biskupiej donieśli, w przeciwnym razie będą zniewolony wystąpić przeciw nim z karami za nieposłu-

¹⁶⁰ *Złoty Jubileusz Arcybractwa Adoracji Najświętszego Sakramentu i Opieki nad Ubogimi Kościołami w Pelplinie*, MDCh 10(1938) nr 10, s. 748.

¹⁶¹ *Statuten der Bruderschaft des Allerheiligsten Sakraments und Versorgung der Gotteshäuser mit Paramenten*, [w:] *III Sammlung...*, s. 273-275; zob. również *Ustawy Bractwa Najświętszego Sakramentu diecezji chełmińskiej* zatwierdzone 23 II 1933 r. przez biskupa Stanisława Wojciecha Okoniewskiego oraz *Odpusty i przywileje dla członków Bractwa Najświętszego Sakramentu*, MDCh 5(1933) nr 3, s. 207-213.

¹⁶² *Ustawy Bractwa Najświętszego Sakramentu diecezji chełmińskiej*, MDCh 5(1933) nr 3, s. 207.

¹⁶³ J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie...*, s. 286 i 289.

¹⁶⁴ Tamże, s. 289.

¹⁶⁵ MDCh 5(1933) nr 3, s. 207.

¹⁶⁶ Tamże, 6(1934) nr 5-6, s. 433.

szeństwo”¹⁶⁷. Takie postawienie sprawy przez rządcę diecezji skutecznie przyczyniło się do szybkiego założenia bractwa we wszystkich placówkach duszpasterskich, z wyjątkiem dziewiętnastu, których proboszczowie nie zdążyli tego uczynić do końca 1934 r.¹⁶⁸. Zaniedbanie to naprawione zostało w roku następnym, co potwierdzały kolejne sprawozdania, niewymieniające parafii, w których jeszcze nie ma Bractwa Najświętszego Sakramentu¹⁶⁹. Na tle tej niecodziennej sytuacji wyrazistsze staje się posłannictwo dyrektora Bractwa Najświętszego Sakramentu. Biskup Dominik, z wrodzoną sobie wrażliwością i delikatnością, potrafił złagodzić apodyktyczność rządcy diecezji – z jednej strony, i zachęcić do oddanej pracy na rzecz bractwa dość obojętnych na początku kapłanów – z drugiej. Było to możliwe dzięki jego autentycznej postawie ogromnego zaangażowania w to dzieło, przez co, sam widząc ogromne dobrodziejstwa wypływające z aktywności bractwa, zachęcał innych braci kapłanów do pracy na tym polu.

Biskup Dominik od najmłodszych już lat charakteryzował się wielką wrażliwością na ludzką krzywdę i biedę. Sam pochodząc z niezbyt zamożnej rodziny, zdawał sobie sprawę, jak trudno się żyje i zdobywa wykształcenie, gdy brakuje koniecznych ku temu środków. Także jako kapłan, pracując w Chełmnie, na co dzień doświadczał ludzkiej biedy i cierpienia, zwłaszcza odwiedzając z posługą duszpasterską chorych w szpitalu sióstr szarytek. Nie dziwi więc jego ogromne zaangażowanie się, obok licznych innych biskupich obowiązków, w diecezjalne inicjatywy charytatywne.

Aby skuteczniej działać na rzecz potrzebujących, biskup Stanisław Wojciech Okoniewski 12 kwietnia 1930 r. powołał do istnienia Związek Towarzystw Dobroczynnych Diecezji Chełmińskiej, skupiający wszystkie prowadzone inicjatywy dobroczynne¹⁷⁰. Dyrektorem tego związku mianował biskupa Konstantyna Dominika¹⁷¹. Statut Związku Towarzystw Dobroczynnych Diecezji Chełmińskiej stawiał sobie następujące cele:

¹⁶⁷ Tamże.

¹⁶⁸ Tamże, 7(1935) nr 2, s. 126.

¹⁶⁹ Zob. Sprawozdania Bractwa Najświętszego Sakramentu za lata: 1935-1938, MDCh 8(1936) nr 3-4, s. 228-233; tamże, 9(1937) nr 3, s. 156-161; tamże, 10(1938) nr 8, s. 525-531 i nr 10, s. 748; tamże, 11(1939) nr 3, 134-139.

¹⁷⁰ MDCh 2(1930) nr 5, s. 323-324.

¹⁷¹ Tamże, s. 324.

- 1) łączyć zrzeszenia i osoby działające na polu charytatywnym;
- 2) być przedstawicielem akcji dobroczynności katolickiej wobec państwa i samorządów w dziedzinie opieki społecznej;
- 3) popierać i ułatwiać czynności zakładów i towarzystw charytatywnych w diecezji, zakładać i wspomagać nowe instytucje i dzieła dobroczynne;
- 4) szerzyć i pogłębiać ducha miłości bliźniego i zachęcać do ofiarności¹⁷².

Pierwsze dwa lata istnienia Związku Towarzystw Dobroczynnych były raczej pozbawione jakichś szczególnych przedsięwzięć, zapewne przez przesunięcie akcentu na tworzącą się w tym czasie w diecezji chełmińskiej Akcję Katolicką¹⁷³, ale już w maju 1932 r. zorganizowano w Pelplinie kurs charytatywny dla duchowieństwa. W czasie dwudniowego spotkania (18-19 maja) wygłoszono szereg referatów dotyczących kwestii ustawodawstwa społecznego i organizacji inicjatyw dobroczynnych w parafii. Pelpliński kurs stał się zaczątkiem bardziej scentralizowanych działań wszystkich organizacji charytatywnych¹⁷⁴. Owocem kursu było m.in. uchwalenie rezolucji, w której myśl do Związku Towarzystw Charytatywnych „Caritas” Diecezji Chełmińskiej przyjęto Radę Centralną Stowarzyszeń Pań Miłosierdzia, Radę Centralną Konferencji św. Wincentego à Paulo oraz wydziały parafialne. Prace „Caritas” usprawniono przez utworzenie dwóch, później trzeciego, okręgów w Grudziądzu i Gdyni oraz Toruniu.

Jednym z bardziej znaczących sukcesów tej organizacji było przygotowanie i przeprowadzenie I Diecezjalnego Kongresu Miłosierdzia, który odbył się 3 czerwca 1936 r. w Pelplinie¹⁷⁵. W kongresie, oprócz biskupa ordynariusza Stanisława Wojciecha Okoniewskiego – protektora Związku Towarzystw Charytatywnych Diecezji Chełmińskiej i biskupa sufragana Konstantyna Dominika – prezesa Rady Związku Towarzystw Charytatywnych Diecezji Chełmińskiej, uczestniczyło około 600 gości przybyłych z Pomorza i innych części kraju¹⁷⁶. Po nabożeństwie w katedrze rozpoczynają-

¹⁷² Tamże, *Statut Związku Towarzystw Dobroczynnych diecezji chełmińskiej*, s. 324-325.

¹⁷³ J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie...*, s. 306.

¹⁷⁴ *Kurs Charytatywny dla Duchowieństwa i Zjazd Stowarzyszeń Miłosierdzia w Pelplinie*, „Pielgrzym” 64(1932) nr 61, s. 6.

¹⁷⁵ Zob. MDCh 8(1936) nr 6, s. 393 i nn.

¹⁷⁶ Tamże, s. 397.

cym kongres, zasiadający przy stole prezydialnym biskup Dominik „w serdecznych słowach” powitał uczestników obrad. On również przewodniczył popołudniowemu posiedzeniu plenarnemu.

Biskup Okoniewski zwołując I Kongres Miłosierdzia 28 kwietnia 1936 r., dobitnie zasugerował, co winno być jego istotą:

„Nad światem całym, ale i nad Polską naszą, odzywają się coraz głośniejsze pomruki burzy, którą na tle ogólnego niedostatku rozpętać usiłują wywrotowcy.

Ostatnia już chwila, żeby rozpatrzyć się w położeniu i skupić wszystkie siły celem rozpedzenia owych groźnych chmur i przyczynić się do dobrobytu społeczeństwa, a tym samym poprzeć usiłowania naszych władz”¹⁷⁷.

W celu realizacji przewodniej myśli kongresu, „by w imię sprawiedliwości i miłości społecznej nieść pomoc naszym braciom, walczyć w obronie duszy i ciała człowieka, w obronie zdrowia narodu, przyszłości i wielkości państwa”¹⁷⁸, konieczne było wytyczenie szczegółowego programu działania, który następnie byłby urzeczywistniany w codziennym życiu. Do najważniejszych form realizacji kongresowych zamierzeń zaliczyć można: organizowanie letnich półkolonii dla dzieci z rodzin bezrobotnych, akcję dożywiania bezrobotnych w tzw. „tanich kuchniach”, fundowanie świątecznych upominków z okazji Bożego Narodzenia i Wielkanocy, noclegi dla bezdomnych, wyprawki dla dzieci przystępujących do I Komunii św., dożywianie dzieci i troska o ich rozwój kulturalny oraz organizowanie dla nich zajęć praktycznych¹⁷⁹. O ogromnej aktywności Związku Towarzystw Charytatywnych Diecezji Chełmińskiej przekonują dane przedstawione w rocznych sprawozdaniach z działalności tej organizacji. I tak w roku sprawozdawczym za okres 1936/1937 na półkolonie zebrano 3 123,61 zł, w czasie zorganizowanego w dniach od 29 listopada do 6 grudnia 1936 r. „Tygodnia Miłosierdzia” organizacje charytatywne zebrały 13 708,06 zł, 8 957,15 kg żywności i 2 543 sztuk odzieży, w czasie od 27 listopada 1936 do stycznia 1937 r. udzielono pomocy w gotówce 27 369,54 zł, w żywności 27 575,20 kg oraz rozdysponowano 6 121 sztuk odzieży. Poza tym wspomnieć należy o akcjach prowadzonych w ramach związku przez poszczególne organizacje do niego wchodzące.

¹⁷⁷ MDCh 8(1936) nr 6, s. 396.

¹⁷⁸ *Co zdziałał Związek Towarzystw Charytatywnych Diecezji Chełmińskiej w roku sprawozdawczym 1936/37*, MDCh 9(1937) nr 9-10, s. 779.

¹⁷⁹ Tamże, s. 778-781.

„Caritas” ze swymi trzema okręgami na niesienie pomocy potrzebującym przeznaczyła 300 360,14 zł, Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo na akcje charytatywne wydało 165 065,10 zł, a Pomorskie Stowarzyszenie Świątlicz Charytatywnych 60 142,63 zł. Ogółem Związek Towarzystw Charytatywnych Diecezji Chełmińskiej na niesienie pomocy potrzebującym wydał 556 061,02 zł¹⁸⁰. W następnym roku suma ta wynosiła 413 818,51 zł¹⁸¹.

Tak wieloraka działalność biskupa Konstantyna Dominika spotkała się z uznaniem także władz państwowych, które 14 marca 1933 r. odznaczyły go Orderem Kawalera Krzyża Komandorskiego „Polonia Restituta”. Uroczystość dekoracji odbyła się w pałacu biskupa ordynariusza, a władze reprezentowane były przez wojewodę pomorskiego Stefana Sewera Kirtiklisa¹⁸², który w swoim przemówieniu podkreślił, iż odznaczenie to należy się Jego Ekscelencji za jego miłość do Ojczyzny i cnotę. Na co biskup odpowiedział, że „odznaczenia tego nie odnosi do swojej osoby, lecz do duchowieństwa pomorskiego jako takiego i tegoż zasług”¹⁸³.

¹⁸⁰ Tamże, s. 779-781.

¹⁸¹ Dziwić może, że jest to suma mniejsza niż ta przeznaczona na akcje charytatywne w roku poprzednim. Światło na tę sprawę rzuca objaśnienie sekretarza generalnego „Caritas” Diecezji Chełmińskiej, ks. A. Lissa, który zauważa, że w wielu wypadkach niedokładnie wypełniono rubryki w formularzach sprawozdawczych, niektóre w ogóle pomijając. Informuje również, że na 324 parafie tylko 171 nadesłało sprawozdania do związku. Należy się więc domyślać, że ogólna suma pieniędzy przeznaczonych na działalność charytatywną w diecezji chełmińskiej była z pewnością wyższa, niż podana w sprawozdaniu. Zob. *„Caritas Chełmińska”. Sprawozdania za rok 1937/38*, MDCh, 10(1938) nr 10 s. 681-693.

¹⁸² „Pielgrzym” 5(1933) nr 32, s. 3; S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 338.

¹⁸³ „Pielgrzym” 5(1933) nr 32, s. 3.